

Afyonkarahisar Kadınana Suyu Vakıfları

Afyonkarahisar Kadınana Water Waqfs

Doç. Dr. Mustafa KARAZEBEK¹

Öz

Afyonkarahisar Kadınana suyunun ana kaynağı, Afyonkarahisar şehir merkezine yakın Kışlacık Köyü yakınlarında dağdan çıkmaktadır. Bu su taştan yapılmış bir kanal ile şehre gelmektedir. Su kanalının ilk defa ne zaman ve kimin tarafından yaptırıldığına dair muhtelif rivayetler vardır. Ancak yaptığımız çalışmalar sonucunda kanalın yapımına Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından 1560'lı yıllarda başlatıldığı ortaya çıkmıştır. Su kanalının bakım ve onarım masraflarını karşılamak üzere vakıflar oluşturulmuştur. Kanalın yapılmasından sonra oluşturulan ilk vakıf Gülşirin Hatun Vakfı'dır. Gülşirin Hatun, Afyonkarahisar şehir merkezinde Otpazarı mevkiinde on iki dükkan yaptırarak vakfetmiştir. Söz konusu vakıf 1575 tarihinden önce kurulmuştur. Hark-ı Kebîr olarak isimlendirilen kanalın bakım ve onarımı için oluşturulan en önemli vakıf ise Hark-ı Kebîr Vakfı'dır. Bu vakıf güçlü bir nakit para vakfı olarak 1575'ten sonraki bir tarihte Kadınana olarak anılan kişi tarafından kurulmuştur. Bu vakıf aynı zamanda Afyonkarahisar şehri ve çevresindeki köylerde yaşayan kişilerin nakit para ihtiyacını karşılayan önemli bir finans kurumudur. Hark-ı Kebîr Vakfı zamanla çeşitli kişiler tarafından miraslarından para tahsis edilerek güçlendirilmiştir.

Bu makalenin amacı, yüzyıllarca Afyonkarahisar şehrinin önemli bir su kaynağı olarak hizmet veren, aynı zamanda şehrin ilk şebeke suyu özelliği taşıyan suyun uzun zaman hizmet vermesini sağlayan vakıfların önemini ortaya koymaktır. Aynı zamanda, bu vakıflar üzerinden Osmanlılar döneminde nakit para vakıflarının işleyişi ve finans kaynağı olarak şehir hayatındaki rolünün anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vakıf, Gülşirin Hatun, Para Vakfı, Hark-ı Kebir

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The main source of Afyonkarahisar Kadınana water comes out of the mountain near Kışlacık Village, close to Afyonkarahisar city centre. This water comes to the city through a channel made of stone. There are various rumors about when and by whom the water channel was built for the first time. However, as a result of our studies, it was revealed that the construction of the channel was initiated by Semiz Ali Pasha, one of the grand viziers of Suleiman the Magnificent, in the 1560s. Foundations were established to cover the maintenance and repair expenses of the water channel. The first waqf established after the construction of the channel was the Gulshirin Khatun Foundation. Gulshirin Khatun built twelve shops in the Otpazarı area of Afyonkarahisar city center and donated them. The waqf in question was established before 1575. The most important waqf established for the maintenance and repair of the channel named Hark-ı Kebîr is the Hark-ı Kebîr Foundation. This waqf was established as a strong cash waqf by the person known as Kadınana sometime after 1575. This waqf is also an important financial institution that meets the cash needs of people living in the city of Afyonkarahisar and its surrounding villages. Hark-ı Kebîr Foundation has been strengthened over time by various people by allocating money from their inheritance.

The aim of this article is to reveal the waqfs that provide long-term service of water, which is the first mains water of the city and also served as an important water source for the City of Afyonkarahisar for centuries. At the same time, it is to contribute to the understanding of the functioning of cash waqfs in the Ottoman period and their role in city life as a source of finance through these waqfs.

Keywords: Waqf, Gulshirin Khatun, cash waqfs, Hark-ı Kebir

¹Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Afyonkarahisar, 03200, Türkiye, kzeybek@aku.edu.tr.

Atf için (to cite): Karazeybek, M. (2024). Afyonkarahisar Kadınana suyu vakıfları. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(4), 2016-2038.

Paper Type: Research

Giriş

Afyonkarahisar Kadınana Suyu'nun ana kaynağı, Afyonkarahisar şehrinin yakınında bulunan Kışlacık Köyü'nün güney-doğu kesiminde dağdan çıkar. Bu suyun ilk defa bir kanal vasıtası ile Afyonkarahisar şehrine getirilmesi ve kanalın tamirâtı ile ilgili muhtelif rivayetler vardır. Rivayetlerden birine göre bu su ilk olarak, Mimar Bedreddin Gühertaş tarafından yaptırılan bir su yolu ile Afyonkarahisar şehrine getirilmiştir(Hızal, 1986, s. 4). Bedreddin Gühertaş, I. Alaeddin Keykubat döneminden itibaren Selçuklu Devleti'nde önemli görevler yapmış bir kişidir. I. Alaeddin Keykubat'ın Atabeyi olmuş, Konya surlarının inşasına katılmış, yine Alaeddin Keykubat tarafından 1231'de Afyon'a dizdar olarak gönderildiğinde kalenin burç ve bedenlerini tahkim etmiş, kaleye mescit ve saray yaptırırken şehirde Alaeddin Medresesi'ni de yaptırmıştır(Hacıgökmen, 2011, s. 120, 121, 123, 124). İkinci bir rivayete göre de bu su yolu III. Alaeddin Keykubat'ın kızlarından biri tarafından tamir ettirilmiştir. Bu rivayete göre III. Alaeddin Keykubat, İlhanlı baskısı altında iken, kızları Melek Peyker, Naime Gevher ve Asiye Sultanları daha güvenli olarak gördüğü Afyonkarahisar'a göndermiştir. Bunlardan Melek Peyker Hanım Bedreddin Gühertaş tarafından yaptırılan su yollarını tamir ettirmiştir(Aygen, M.S., s. 10-13; Hızal, 1986, s. 4; Akkoyun, 1999, s. 67). Bir diğer rivayete göre ise, Sultan Alaeddin'in, Cevhere Naime, Şahrah ve Asiye isimlerindeki kızları babalarından miras kalan ziynet eşyaları ile Karahisar'a gelmişler ve bunlardan Cevhere Naime Sultan suyollarını tamir ettirmiştir(Akkoyun, 1997, s. 103-104). Ancak Kadınanelerle ilgili bilgiler genel olarak kaynak gösterilmeden rivayet şeklinde aktarılmıştır.

Kadınana Suyolu ile ilgili daha net bilgilere arşiv kaynaklarından ulaşmak mümkün olmaktadır. Bu konuda mühimme defterlerinde ulaşabildiğimiz en eski tarihli belge 27 Haziran 1565 tarihli'dir. Karahisar Beği'ne hitaben yazılmış olan hükümde, vezir-i azam iken vefat eden Ali Paşa tarafından Karahisar şehir merkezine getirilmesi emr olunan hark suyu yolunun ihtiyaçlarının hazır hale getirilmesi için kira ile araba tedarik olunması gerektiğinin bildirildiği ifade edilmiştir. Söz konusu su yolu için tayin olan mübaşir tarafından araba talep olunduğunda kira ile yeterli miktarda araba tedarik ederek göndermesi emredilmiştir(BOA., MD. 6, s. 597/1313; Yıldırım, 2003, s. 271). Burada kendisinden bahsedilen kişi Semiz Ali Paşa olup 12 Temmuz 1561'de Rüstem Paşa'nın ölümü üzerine veziriazam olmuş, 29 Haziran 1565 tarihinde vefat etmiştir(Afyoncu, 2009, s. 495-496). Gönderilen hükümden sekiz ay sonra 24 Şubat 1566 tarihli Gedik Ahmet Paşa Evkâfi mütevellisi Abdi'ye gönderilen hükümde ise vezir-i azam iken vefat eden Ali Paşa'nın Karahisâr-ı Sâhib'de olan su yolu hizmetine ilişkin muhasebenin, Gedik Ahmet Paşa Evkâfi ve İmaretî'nin nazırı ve katibi ile hazırlanarak gönderilmesi emredilmiştir(BOA., MD. 5, s. 420/1112). Hemen arkasında kayıtlı aynı tarihli ikinci bir hüküm ise Karahisâr-ı Sâhib Kadısı, Dizdarı, Sancakbeği ve Subaşısına hitaben yazılmıştır. Söz konusu hükümde de Ali Paşa'nın su yolu hizmetini yerine getiren Müteveli Abdi'ye yardım gerektiği belirtilerek su yolu hususuna her ne lazım olur ise gereğince yardım edilmesi emredilmiştir. Ayrıca kale dizdarına da gerekli işlerin yaptırılmasında kullanılmak üzere hisar erenlerinden yeterli miktarda adam vermesi talimatı verilmiştir(BOA., MD. 5, s. 420/1113). Aynı tarihli müteakip hüküm ise Barçınlı ve Seyyid Gazi kadılarına gönderilmiştir. Bu hükümde de Ali Paşa'nın Karahisâr-ı Sâhib'de olan su yolu hizmeti için taşçı ve yapı ustası lazım olduğu belirtilerek kazaları dahilinde bulunan taşçı ve yapı ustalarının defterinin hazırlanarak kendilerine gerekli olan alet ve malzemeleri ile yardım ve hizmet etmek üzere Karahisâr-ı Sâhib'e göndermeleri emredilmiştir. Bu iş ile bizzat ilgilenmeleri, şayet bir aksaklık olur ise kendilerinin sorumlu olduğu da ifade edilmiştir(BOA., MD. 5, s. 420/1114). Söz konusu hükümlerden yedi yıl sonra 20 Kasım 1573 tarihli Karahisâr-ı Sâhib Kadısı'na hitaben gönderilen başka bir hükümde ise, Ali Paşa'nın evkâfi nâzırı Ferruh Kethüda arz sunarak daha önce Karahisar şehir merkezine Allah rızası için şehir dışarısından getirilen sudan her mahalleye birer miktar su dağıtılıp taksim edilerek çeşmeler yaptırılmış olduğu halde bazı kimselerin kanaat etmeyerek o zamanki dağıtımdan fazla su aldıkları ve mahallelere sıkıntı verdikleri ifade edilmiştir. Bunun üzerine

zûamadan Nesim görevlendirilerek Suyolu Nâzırı Abdi ile bizzat mahalline varması ve mahallelerin daha önce yapılan taksime uygun olarak su kullanımlarının sağlanması emredilmiştir. Aynı zamanda gönderilen emrin suyolu nazırı tarafından muhafaza edilmesi talimatı verilmiştir(BOA., MD. 23, s. 159/330).

Söz konusu mühimme kayıtlarından, su yolunun yapılması talimatının dönemin vezir-i azamı Semiz Ali Paşa tarafından verildiği ancak çalışmalar devam eder iken 1565'te hayatını kaybettiği anlaşılmaktadır. Ali Paşa'nın hayatını kaybetmesinden sonra devlet merkezinden gönderilen hükümler ile çalışmalar devam ettirilmiştir. Ali Paşa'nın çalışmaları devlet imkanlarıyla mı yoksa kendi mal varlığı ile mi başlattığına ilişkin net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bununla birlikte, 1573 yılında su taksimatı ile ilgili problemin çözümü için Ali Paşa'nın evkâfi nâzırı Ferruh Kethüda tarafından girişimde bulunulması, Ali Paşa'nın bu çalışmaları kendi mal varlığı ile başlattığı ancak çalışmalar devam eder iken vakfiye daha tanzim edilmeden vefat etmesi durumunu muallakta kalmasına neden olduğunu akla getirmektedir. Bu nedenle yarım kalan iş devlet tarafından devam ettirilmiş, su yolu ile ilgili işler de Ali Paşa tarafından bir vakfiye tesis edilememesi ve mütevellî de söz konusu olmaması nedeniyle mecburiyetten devlet merkezinden gönderilen emirler ile Karahisâr-ı Sâhib'de olan Gedik Ahmet Paşa Evkâfi'nin mütevellîsi, nâzırı ve katibine verildiği görülmektedir. Hükümlerdeki bilgiler, kanalın bu dönemde taştan yapıldığını ve şehirde mahalleler arasında taksimatın da aynı dönemde gerçekleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte Gedik Ahmet Paşa Evkâfi'nin Mütevellîsi Abdi'nin bu dönemde su yolunun yapılması ile ilgili işlerin yürütülmesinden sorumlu başlıca görevli olduğunu ortaya koymaktadır.

Söz konusu hükümlerde bu suyun daha önce şehre getirildiğine dair hiçbir bilgi ya da ifade olmadığı gibi Kadınana ile ilgili de bir ifade bulunmamaktadır. Bu durum Kadınana Suyu'nun şehre ne zaman ve kimler tarafından getirildiği ve bu suyun Kadınana ile bağlantısının ne olduğuna dair daha önce bahsettiğimiz rivayetlerin sorgulanması sonucunu doğurmaktadır. Buna karşılık, su yolunun bakım ve onarımı için tesis edilmiş olan Hark Vakfı'nın 1682-1684 seneleri muhasebe kayıtlarında "vâkıfa-i mezbûre Kadınana Türbesi ta'mîrine" on altı kuruş harcandığı kaydedilmiştir(Şahin, 2002, s.74; BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon, 554, 43b/280). Burada bahsi geçen Hark Vakfı nakit para vakfı olup kurucusunun da Kadınana olduğu açık bir şekilde ifade edilmiştir. Vakıf parası ile Kadınana Türbesi'nin bakım ve onarımının da yaptırılması yine vakfın Kadınana tarafından kurulduğuna delalet etmektedir.

15 Temmuz 1847 tarihli bir belgede ise Hark-ı Kebîr'in Karahisâr-ı Sâhib şehir merkezinde Sultan Alaeddin'in neslinden, Germiyanoglu kızı olup Karahisâr-ı Sâhib'te defnedilmiş bulunan Kadınana namındaki hayır sahibi tarafından taştan yaptırıldığı ifade edilmektedir(BOA., A.MKT. 89-81). 1882 tarihli bir sicil kaydında da Karahisâr-ı Sâhib'e su akıtan Hark-ı Kebirin Sultan Alaeddin'in Kadınana isimli kızının yaptırdığı ifade edilmiştir. İlaveten, 1905 ve 1906 tarihli sicil kayıtlarında suyun adının eskiden beri "*Kadınana Suyu*" ya da "*Anasuyu*" olarak bilindiği kaydedilmiştir. Su ile ilgili 1925'de kurulan şirketin ismi de "Karahisâr-ı Sâhib Kadınana Suyu Türk Anonim Şirketi" olarak konulmuştur(Karazeybek, 2019, s. 46, 51). Günümüzde de suyun ismi hâlâ Kadınana Suyu olarak anılmaya devam etmektedir.

Bu noktada söz konusu suyun isminin Kadınana Suyu olarak anılmaya başladığı dönem ile suya adını veren Kadınana'nın kim olduğu hususuna değinmek gerekmektedir. Öncelikle belirtmek gerekir ise su ile ilgili ulaşabildiğimiz XVI, XVII ve XVIII. yüzyıl kayıtlarında Kadınana Suyu ismine rastlanmamıştır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi XIX. yüzyılda Kadınana Suyu olarak bilindiğine dair kayıtlara ulaşılmıştır. Dolayısıyla Kadınana Suyu isminin kullanılmasının önemli ölçüde XIX. yüzyılda ortaya çıktığı akla yatkın gelmektedir. En azından halk arasında yaygın olarak kullanma ihtimali söz konusu olsa bile erken dönemde bunun belgelere yansımadağı söylenebilir. Diğer taraftan Kadınana Suyu isminin verilmesi ve bu kişinin kim olabileceği hususuna gelince; bu hususta bize herhalde en fazla bilgi sağlayan veriler vakıf kayıtları olacaktır. Afyonkarahisar vakıfları hakkında toplu olarak bilgi bulabildiğimiz en eski kayıtlar 1530 tarihli 438 numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri'nde yer almaktadır(Özkinç, A., Coşkun, A., Çalık, S., Karazeybek, M., Sivridağ, A. ve Yüzbaşıoğlu, M.,

1993, s. 136-141). Ancak söz konusu tahrir defterinde Karahisar şehir merkezine akan Hark Suyu ya da Kadınana suyu ile alakalı herhangi bir vakıf yoktur. Söz konusu tahrir defterinden sonra Afyonkarahisar vakıflarıyla ilgili elde mevcut diğer tahrir defteri Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde bulunan 575 numaralı ve 1575 tarihli Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mufassal Vakıf Tahrir Defteri'dir. İlgili defterde Karahisar'a akan su ile ilgili bir vakıf olup ismi Gülşirin Hatun Vakfı'dır(TKG.KK., TTd. 575/21b). Buradaki vakıf dükkan vakfı olup Kadınana tabiri geçmemektedir.

Afyonkarahisar şeriyeye sicillerinde su yolu ile ilgili ulaşabildiğimiz en eski tarihli belge 22 Mart 1643 tarihli olup suyolunun bakım ve onarımı için tesis edildiği anlaşılan büyük bir para vakfı ile ilgilidir. Bu kayıt "Karahisâr-ı Sâhib'de câri olan harka vakf olan nükûdu beyan eder" şeklinde kaydedilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170). Haziran 1645 tarihli vakıf alacağının tahsiliyle ilgili diğer bir dava kaydında ise vakfın ismi "Karahisâr-ı Sâhib'de vâki' Hark Evkâfi" şeklinde ifade edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 500, 11a/67). Söz konusu vakıf daha sonraki yıllarda Hark-ı Kebîr Vakfı olarak anılmaktadır.

Gelinen noktada konuya ilişkin yeni bir yorum getirmek mümkün görünmektedir. Kanaatimize göre XVI. yüzyıl mühimme kayıtlarına dayanarak kanalın yapılması 1560'lı yıllarda Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın talimatı ile başlamış ancak çalışmalar devam eder iken vefatı nedeniyle çalışmalar yarım kalmış ve aynı zamanda Ali Paşa'nın vakıf oluşturma fırsatı da olmamıştır. Yarım kalan iş devlet merkezinden gelen emirlerle devam ettirilmiş ve su o dönemde şehre getirilerek mahalleler arasında taksim edilmiştir. Kanalın yapılmasını müteakip 1575 yılından önceki bir tarihte kanal ile ilgili ilk vakıf Gülşirin Hatun tarafından 12 dükkanın vakfedilmesi ile oluşturulmuştur. 1682-1684 yılları Hark Vakfı muhasebe kayıtlarına göre de 1575 tarihli tahrir defterinde bulunmayan ikinci ve en önemli nakit para vakfı olan Hark Vakfı ya da daha sonraki ismiyle Hark-ı Kebîr Vakfı tesis edilmiştir. Vakıf Kadınana isimli kişi tarafından kurulmuş olup söz konusu tarihte türbesinin tamir edildiği düşünülecek olur ise vefatının ardından epey uzun bir zaman geçtiği sonucu çıkarılabilir. Kadınana denilen kişi de daha önce dükkan vakfeden Gülşirin Hatun olmalıdır. Gülşirin Hatun'un Hark Suyu ile ilgili tesis ettiği önemli vakıflar ve muhtemelen kanalla ilgili yaptığı diğer çalışmalar nedeniyle halk suya ona nisbetle Kadınana Suyu ismini vermiş olmalıdır.

15 Temmuz 1847 tarihli, kanalın Sultan Alaeddin'in neslinden, Germiyoğlu kızı olup Karahisâr-ı Sâhib'de defnedilmiş bulunan Kadınana namındaki hayır sahibi tarafından taştan yaptırıldığı ifade edilmesi de konuya önemli ölçüde açıklık kazandırmaktadır. Bu bilgilerden sonra daha önceki rivayetlerde bahsedilen Kadınana isimli kişinin Sultan Alaeddin Keykubat'ın bizzat kendi kızı değil, muhtemelen onun kızlarının birinin neslinden gelen Germiyoğlu kızı olarak bilinen Gülşirin Hatun olmalıdır. Ancak bu değerlendirmenin bulunabilecek yeni bilgilerle desteklenmesine ihtiyaç olduğunu da belirtmek gerekir.

Afyonkarahisar şehrinin zamanla nüfusunun artmasına paralel olarak su ihtiyacının artması ile Büyük Kalecik ve Ayvalık köyleri çevresindeki bir çok su kaynağının suları da Kadınana Suyu'na ilave edilmiştir. Muhtelif kaynaklardan toplanan sular, "Hark-ı Kebîr" denilen su kanalı ile Kışlacık Köyü'nün hemen güney batı tarafında bir köprü ile Kışlacık Deresi'ni geçmekte ve Kışlacık Köyü'nün altından geçerek köyün doğusundan kuzeydoğuya doğru yönelmektedir. Dağın eteklerinden Hıdırlığa dolaşmakta ve Hıdırlık'tan Afyonkarahisar Kale'sinin batısına kadar uzanmaktadır(Karazeybek, 2019, 46-51). Bu kanalla şehre gelen su, Osmanlılar ve sonrasında cumhuriyet döneminde günümüze kadar yüzyıllarca aralıksız olarak Afyonkarahisar şehrinin su ihtiyacının giderilmesinde önemli rol üstlenmiştir. Günümüzde de muhtelif çeşmelerde hizmet vermeye devam etmektedir.

1. Gülşirin Hatun Vakfı

Kadınana Suyu ile alakalı kurulan ilk vakıf kanaatimize göre Gülşirin Hatun Vakfı'dır. Söz konusu vakıfla ilgili bilgilerimiz 1575 tarihli Karahisâr-ı Sâhib Sancağı Mufassal Vakıf

Tahrir Defteri'ne dayanmaktadır. Söz konusu defterdeki kayıta, Kadınana Suyu ismi geçmemekle birlikte oluşturulan vakıf gelirinin "*Karahisâr'a câri olan suya*" vakfedildiği ifade edilmektedir. Söz konusu ifade XVII. yüzyıldan itibaren sicil kayıtlarında geçen "*Hark-ı Kebîr Vakfı*" ile ilgili birçok hükümde "*Kadınana Suyu*" için kullanılmaktadır. Dolayısıyla işaret ettiğimiz vakıf da Kadınana Suyu için tesis edildiği anlaşılmaktadır. Bu vakıf yukarıda da bahsettiğimiz gibi kanalın 1560'lı yıllarda yapılmasını müteakip Gülşirin Hatun tarafından tesis edilmiş olmalıdır. Gülşirin Hatun, Karahisar şehrinde Otpazarı'nda on iki dükkan yaptırarak vakfetmiştir. Dükkanlardan birinin geliri vakfın nâzırı, ikisinin geliri dükkanların bakım ve onarımına tahsis edilir iken diğer dükkanların geliri de Karahisar'a akan suya vakf edilmiştir. 1575'te vakfın yıllık toplam geliri 820 akçedir(TKG.KK., TTd. 575, 21b).

2. Hark-ı Kebîr Vakfı

Afyonkarahisar Kadınana Suyu ile ilgili en önemli vakıf Hark-ı Kebîr Vakfı'dır. Söz konusu vakıf, suyun kaynaklardan toplanarak Afyonkarahisar şehrine gelmesini sağlayan kanalın bakım ve onarımı için kurulmuş bir vakıftır. Öncelikle belirtmek gereken husus, vakfa ait bir vakfiyenin mevcut olmamasıdır. Günümüzde ilgili vakfa ait bir vakfiye olmadığı gibi Osmanlılar döneminde de varlığına ilişkin herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Buna karşılık muhtelif kayıtlarda vakfiyenin olmadığına ilişkin ifadeler de bulunmaktadır. Ancak vakfiyenin olmaması, vakfiyenin hiç düzenlenmemesi nedeniyle mi yoksa düzenlenmesinden sonra herhangi bir şekilde vakfiyenin kaybolmasından mı olduğunu açıklığa kavuşturacak bir bilgiye ulaşılamamıştır. Vakfiyenin bulunmaması, vakıfla ilgili bazı bilgilerin doğrudan edinilmesini mümkün kılmamaktadır. Çünkü bir vakıf için en temel belgenin vakfiye olduğu muhakkaktır. Vakfiye, kurulan vakfın idare şekli, masraf kalemleri, çalışacak kişiler, çalışanların maaşları ve gelir kaynaklarının neler olduğunun vakfi tesis eden tarafından belirlendiği ve kadılar tarafından tescil edilen belgelerdir(Özgüdenli, 2012, s. 466). Osmanlılar döneminde vakfiyeler genellikle kadılar tarafından düzenlenir veya düzenlendikten sonra kadıya müracaat edilerek tescil ettirilirdi. Tescil edilen vakfiyelerin bir sureti devlet merkezine gönderilerek ilgili dairede muhafaza edilirdi. Vakıfla ilgili herhangi bir problem olduğunda bu vakfiyeye dayalı olarak problem çözüme kavuşturulurdu. Vakıfların idaresi de vakfiyede vâkıf tarafından belirlenen şartlara göre gerçekleşirdi. Devletin vakıflarla ilgili başlıca görevi ise vakfın, gerekli şekilde denetimini yaparak vakfiye şartlarına uygun olarak idare edilmesini sağlamaktır. Hark-ı Kebîr Vakfı'nın devlet merkezinde bir vakfiyesinin bulunmaması, vakıfla ilgili problemlerin de devlet merkezine müracaat etmeden genellikle mahallinde kadı tarafından çözüme kavuşturulması sonucunu doğurmuştur. Bu durum aynı zamanda vakıfla ilgili Osmanlı arşivlerinde beklenenden az bilgi bulunmasının başlıca nedenidir. Dolayısıyla vakıf hakkındaki bilgilerimiz önemli ölçüde Afyonkarahisar şeriye sicillerine yansıyan mahkeme kayıtlarına dayanmaktadır. Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'na ait 173 sicil defteri bulunmakta olup söz konusu defterler taranarak konu ile ilgili kayıtlar tespit edilmiş ve kayıtlar değerlendirilmiştir. Defterlerin taranmasının çok uzun süreli çalışma gerektirdiği açıktır. Bu nedenle çalışma, uzun yıllardır Afyonkarahisar ile alakalı yaptığımız çalışmalar sırasında topladığımız belgelere dayalı olarak yapılabilmektedir.

1530 ve 1575 tarihli tahrir defterlerinde söz konusu vakıf hakkında bir bilgi mevcut değildir. Bu durum vakfın daha sonraki bir tarihte kurulduğunu göstermektedir. Vakfi tesis eden kişinin Kadınana namındaki kişi olduğu ve bunun da Sultan III. Alaeddin Keykubat'ın kızlarının birinin neslinden gelen Germiyoğlu kızı olarak bilinen Gülşirin Hatun olması gerektiğine ilişkin kanaatimizi daha önce ifade etmiştik. Gülşirin Hatun 1560'lı yıllarda harkın yapılmasının arkasından harkın bakım ve onarımı için bazı dükkanları 1575'ten önceki bir tarihte tesis etmiştir. 1575'ten sonraki bir tarihte de önemli ölçüde nakit para ile adı geçen vakfi kurduğunu anlaşılmaktadır. Bu vakıf da Hark-ı Kebîr'in bakım ve onarımı için tesis edilmiştir.

2.1. Hark-ı Kebir Vakfı Yönetimi ve Mütevellileri

Daha önce de ifade edildiği gibi, vakfa ait bir vakfiyenin bulunmaması, vakfin nasıl idare edileceği ve mütevellinin kim olacağı gibi sorulara kesin cevap bulmamızı mümkün kılmamaktadır. Diğer taraftan, Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi kayıtlarından hem de Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi kayıtlarından müteveli silsilesine ulaşmak mümkün olmamıştır. Vakfın idaresi ve mütevelliler ile ilgili bilgilerimiz sicil kayıtlarına dayanmaktadır.

Afyonkarahisar sicillerinde yer alan 17 Eylül 1699 tarihli mütevellilik beratı kaydında dolaylı olarak vakıfla ilgili önemli bilgiler verilmektedir. Söz konusu beratta belirtildiğine göre, vakfın vakfiyesi ve vakıf şartnamesi olmaması nedeniyle mütevellilik eskiden beri ahali tarafından karşılıksız olarak yürütüle gelmiştir. Vakfı idare edecek olan müteveli, şehir halkı tarafından uygun görülen güvenilir, dindar ve müstakîm bir kişinin kadıya bildirilmesi ve kadı tarafından söz konusu kişinin müteveli tayin edilmesi ile göreve gelmektedir. Bu usul âdet haline gelmişti. Ahalinin müteveliye güveninin ortadan kalkması, mütevellinin vakıf malına zarar verme tehlikesine dair şikayetleri de görevden alınmasına sebep olmakta ve ahalinin isteği doğrultusunda yeni müteveli tayin edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 69b/284). 14 Şubat 1706 tarihli belgede de Afyonkarahisar ahalisinden pek çok kişi mahkemeye müracaat ederek, Su Harkı'nın vakıf parasının mütevelliliğine bütün vilayet ahalisinin ortaklaşa kararı ve mahkeme aracılığı ile bir dürüst kişinin tayin edildiğini belirtmişlerdir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44a/203). Aynı şekilde 15 Mart 1866 tarihinde vakıf mütevellisi tayin edilir iken, daha önceki beratta belirtildiği gibi tayin edilecek mütevellinin vasıflarından bahsedilmektedir. Burada da mütevellinin, kendisine güvenilir, doğru, vakıf işlerini her şekilde idare edebilecek bir kişinin olması gerektiği ifade edilmiştir. Ahaliden muhtelif kişilerin mahkemeye müracaat ederek bu meziyetlere sahip olduğunu belirttikleri bir kişinin müteveli tayin edilmesini beyan etmeleri ile mahkeme tarafından söz konusu kişinin müteveli tayin edilmesi mümkün olmuştur(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 592, 54a/326). 26 Nisan 1882 tarihli diğer bir kayıta Cemalzâde Osman Efendi müteveli tayin edilir iken, Osman Efendi'nin her yönüyle dürüst, vakıf işlerini bilen ve mütevellilik işini yürütmeye kudreti olduğuna dair ahaliden bazı kişilerin şahitlik etmeleri üzerine müteveli tayini gerçekleştirilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 610, 153/234). Bunların dışında vakıfla ilgili muhtelif kayıtlarda mütevellilerin "cümle ahâl-i vilâyet" tarafından belirlendiği ifade edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 522, 20b/99; 554, 43b/280).

Vakfa nazır tayin edilirken de müteveli tayininde olduğu gibi cümle ahalinin girişimi ve rızalarıyla tayinin gerçekleştiği ve ücretinin de vakıf parasından müteveli tarafından ödendiği görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44b/204).

Söz konusu uygulamalardan anlaşıldığı üzere vakfiyenin olmaması, vakıfla ilgili müteveli tayini, nazır tayini ve verilecek ücretin belirlenmesi gibi önemli hususların cümle ahalinin isteği ve kadı tarafından onaylanması şeklinde gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Vakfın kurulduğu dönemlerdeki mütevellileri hakkında maalesef bilgi tespit edilememiştir. Bizim tespit edebildiğimiz ilk müteveli Durmuş oğlu Mehmet Halife'dir. Mehmet Halife Haziran 1645 tarihli bir dava kaydında Karahisâr-ı Sâhib'de bulunan Hark Vakfı'nın mütevellisi olarak geçmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 500, 11a/67). Tespit edebildiğimiz ikinci müteveli ise Halil Bey oğlu Ahmet Çelebi'dir. Ahmet Çelebi de Mart 1676 tarihinde mütevellidir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 515, 8a/28). Arada geçen zamanda kimlerin bu görevi yürüttüğü tespit edilememiştir.

H.1094(M.1682-1683) tarihinden 22 Ocak 1686 tarihine kadar mütevellilik görevi Mestan oğlu Ali Çelebi'nin üzerindedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 554, 19a/127, 43b/280) Eylül 1688 tarihinde ise müteveli Mehmet oğlu Eyüp Çelebi'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 519, 39b/258). 1 Mart 1690 tarihli bir kayıta Mestan oğlu Ali Çelebi'nin vefatı üzerine Eyüp Çelebi'nin mütevellilik görevine getirildiği ifade edilmektedir. Ancak görev değişim tarihi kesin olarak tespit edilememiştir. Eyüp Çelebi mütevellilik yapar iken aynı zamanda Hacı Mehmet Ağa'nın da karşılıksız olarak nezaret görevini yerine getirdiği görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 46a/232). 19 Nisan 1691 tarihine kadar aralıksız olarak Eyüp Çelebi'nin mütevelliliği üzerinde

bulundurduğu çeşitli dava kayıtlarından ortaya çıkmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 48b/248, 70a/357; 522, 19b/97, 20b/99). Eyüp Çelebi'nin 1691 tarihinde vefat ettiği ve Şaban oğlu Şeyh Mehmet Halife'nin müteveli olduğu anlaşılmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 69b/284). Ali Çelebi'den sonra 26 Nisan 1694 tarihine kadar vakfın mütevelliliğini aralıksız olarak Şeyh Mehmet Halife yürütmüştür(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 523, 7a/ 35).

Şeyh Mehmet Halife'nin vefatının ardından Hacı Mehmet bu görevi yerine getirmiştir. Hacı Mehmet'in de vefatıyla Mehmet oğlu Satılmış Çelebi cümle vilayet ahalisinin isteği ile mahkeme tarafından müteveli tayin edilmiştir (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 69b/284). Mütevelliliğin Satılmış Çelebi'ye geçiş tarihi kesin olarak tespit edilememiş olmakla birlikte 10 Mayıs 1698 tarihinde müteveli olarak görünmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 551, 51b/122). Satılmış Çelebi mütevellilik yapar iken Hüseyin isimli kişi devlet merkezine müracaat ederek Kadınana Suyu Para Vakfı mütevellisi Ali'nin vefat ettiğini ve yerinin boş kaldığını belirterek mütevellilik beratı talebinde bulunmuştur. Bunun üzerine kendisine ilk defa olarak 9 Aralık 1698 tarihli berat verilmiştir. Hüseyin, daha önceki mütevelliler gibi vakfı idare edecek ve daha önceki mütevelliler gibi vakıf gelirinden maaşını alacaktır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 60b/186). Vakfa dair devlet merkezinde vakfiye veya başka bir kayıt bulunmaması nedeniyle beratında nasıl görev yapacağı ve nasıl maaş alacağı ile ilgili olarak "*üslûb-ı sâbık üzre*" (*eskiden beri olduğu şekilde*) denilerek genel ifadeler kullanılmıştır.

Mütevellilik beratı Hüseyin adına verilmiş olmasına rağmen 2 Şubat 1699 ve 15 Mayıs 1699 tarihli dava kayıtlarında Satılmış Çelebi'nin müteveli olarak işlem yaptığı görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 1a/2, 1b/3, 86/34). Yani mütevellilik beratı Hüseyin adına olmasına rağmen fiiliyatta Satılmış Çelebi'nin mütevellilik görevini yürütmeye devam ettiği anlaşılmaktadır. Ortaya çıkan bu ilginç durum kısa süre sonra gelen bir buyruldu kaydındaki ifadelerden anlaşılabilir. Söz konusu buyrulduya belirtildiğine göre, bir oldu bitti ile Hacı Hüseyin'in mütevellilik beratını üzerine çıkarttığını öğrenen ahali Hacı Hüseyin'e güvenmediklerini beyan ederek kadıya şikayette bulunmuşlardır. Ahalinin belirttiğine göre, Karahisar'da akan su yollarının para vakfının mütevelliliğine eskiden beri ahalinin isteği üzerine mahkeme tarafından güvenilir bir kişi görevlendirilir iken Karahisar ahalisinden Hacı Hüseyin bazı kimselerin himayesiyle vakıf parasını yemek maksadıyla bir şekilde üzerine berat çıkartmıştır. Kadının durumu devlet merkezine arz etmesini müteakip mütevellilik yapacak güvenilir bir kişiye ihtiyaç duyulmuştur. Ahalinin isteği üzerine mütevellilik 11 Ağustos 1699 tarihli buyruldu ile daha önce bu görevi yürütmüş olan Satılmış'a verilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 66b/275). Bu buyruldu ile ortaya çıkan sıkıntılı durum geçici olarak acilen çözümlenmeye çalışılmıştır. Problemin tamamen ortadan kaldırılması ise Satılmış Çelebi adına beratın verilmesi ile gerçekleşmiştir. Mütevellilik beratına göre, Mütevellilik, on beş seneden fazla bir zaman önce vefat eden Ali'den Eyüp isimli kişiye geçmiş, onun vefatından sonra Şeyh Mehmet Halife ve onun vefatının ardından Hacı Mehmet bu görevi yürütmüştür. Hacı Mehmet'in de vefatıyla dindar ve müstakîm birisi olan Satılmış cümle vilayet ahalisinin isteği ile mahkeme tarafından müteveli tayin edilmiştir. Ancak söz konusu vakfın vakfiyesi ve vakıf şartnamesi olmaması nedeniyle eskiden beri ahali tarafından karşılıksız olarak mütevellilik yürütülmüş iken başka diyardan gelen Hüseyin isimli kişi on beş seneden daha fazla bir zaman önce vefat eden Ali'nin yerine mütevellilik beratı çıkartmıştır. Ahali söz konusu kişinin yalancılık ve hıyanetle meşhur olup hiçbir mal varlığının da olmadığını belirterek mal elde etmek için bu görevi istediği şikayetinde bulunmuşlardır. Vakfın bütün parasının yenilme tehlikesini belirterek Hüseyin'in görevden alınarak mütevelliliğin ahalinin seçtiği Satılmış'a verilmesi talepleri Karahisâr-ı Sâhib Kadısı Naibi Mevlânâ Mustafa tarafından devlet merkezine bildirilmiştir. Naibin arzı ve 14 Eylül 1699 tarihli ruus-ı hümayun gereğince 17 Eylül 1699 tarihli berat Satılmış'a verilmiştir. Satılmış vakfı daha önceki mütevellilerin yönettiği şekilde yönetecektir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 69b/284). 1701 yılında, Karahisâr-ı Sâhib ahalisinden olup vakfın karşılıksız olarak nazırlığını yapan bazı kişiler devlet merkezine bir arzuhal göndererek Kadınana Suyolu Vakfı'nın mütevellisi olan Satılmış isimli kişinin bazı kudretli kişilerin yardımı ile vakıf malını iyiyip zarar verdiği iddiası ile şikayette bulunmuş ve

muhasebesinin görülmesini talep etmişlerdir. Bunun üzerine, Şubat 1701 tarihinde Anadolu Eyaleti'ne mutasarrıf olan Abdi Paşa ile Karahisâr-ı Sâhib kadısına bir ferman gönderilerek vakfın muhasebesinin görülmesi emredilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 527, 24a/ 105).

Satılmış Çelebi 1704 yılı Mayıs ayı başlarına kadar mütevellilik görevini sürdürmüş ve bu tarihte yerine beratlı olarak Mustafa oğlu Müezzîn Hacı Hüseyin tayin edilmiştir. Hacı Hüseyin, vakfın nazırı olan Müftü İsmail Efendi, vilayet ayanı, ulema, sulehâ ve kadı huzurunda vakfın muhasebesi görülerek vakıf varlıklarını Satılmış Çelebi'den devralmıştır. Vakfa ait mal varlıkları Hacı Hüseyin tarafından Satılmış Çelebi'den teslim alınmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 11a/63, 30a/152; 528, 36a/162).

Hacı Hüseyin mütevelliliği yürütür iken eski mütevellisi Satılmış müdahale etmiş ve kaza naibi Mevlânâ Mehmet Hüseyin'in elinde bulunan berat gereğince söz konusu Hacı Hüseyin'e eskisi gibi mütevelliliğin üzerinde bırakılarak yeniden berat verilmesine dair mektup göndermiştir. Bunun üzerine mütevellilik Hacı Hüseyin'in üzerinde bırakılarak Ekim 1705 tarihli yeni berat verilmiştir. Aynı zamanda Satılmış veya bir başkasının müdahale etmemesi emredilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 68a/191).

Afyonkarahisar ahali zaman zaman mütevellilik hususuna el atmakta ve mütevellilerin ahalinin ortak kararıyla belirlendiğini beyan ederek kadıya müracaat edip istemedikleri kişilerin görevden alınmasını ve istedikleri birisinin tayin edilmesini sağlamışlardır. 14 Şubat 1706 tarihli bir mahkeme kaydında bu husus açık bir şekilde ifade edilmektedir. Söz konusu tarihte, Afyonkarahisar ahalisinden pek çok kişi mahkemeye müracaat ederek Müezzîn Hacı Hüseyin ve Abdülkadir oğlu Eyüp Çelebi huzurunda davacı olmuşlardır. Su Harkı'nın vakıf parasının mütevellisinin bütün vilayet ahalisinin ortaklaşa kararı ve mahkeme aracılığı ile bir dürüst kişinin tayin olduğunu belirtmişler ve Hacı Hüseyin ile Eyüp Çelebi'nin kimsenin haberi yok iken adlarına berat çıkardıkları ve mütevellilikle ilgili aralarında anlaşmazlık yaşadıklarını bildirerek şikâyetinde bulunmuşlardır. Ahali tarafından seçilmiş olan Doğancızâde Ali Çelebi'nin vakfa müteveli tayin edilmesini istemişlerdir. Bunun üzerine Hacı Hüseyin ve Eyüp Çelebi kendi rızalarıyla mütevellilikten çekilmişler ve ellerinde bulunan beratlarını Ali Çelebi'ye teslim etmişlerdir. Aynı zamanda bu tarihten itibaren vakıf malından murabaha ile birine para verilecek olduğunda servet sahibi ve güçlü bir rehin istenerek verilmesi müteveliye tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44a/203).

Ali Çelebi'nin müteveli tayininin hemen arkasından ahali vakıf için bir nazırın gerektiği kararına vararak 23 Şubat 1706 tarihinde toplanarak Müftü İsmail Efendi'ye hark vakfının nazırlığını teklif etmişler ve onun da kabulü ile günlük onar akçe maaş ile İsmail Efendi vakfa nâzır olmuştur(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44b/204). Nazır tayininin hemen arkasından mütevellilik görevinden ayrılan Hacı Hüseyin ile yeni müteveli olan Doğancızade Ali Çelebi arasında 1 Mart 1706 tarihinde devir teslim işlemleri yapılmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 45a/205). Bu tarihten sonra uzun bir süre müteveli tayinleri ile ilgili bir kayda ulaşılamamıştır. Ancak 14 Mart 1774 tarihinde Hark-ı Kebîr Evkâfı'nın mütevellisinin Molla Mustafa(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 552, 4a/16), 26 Ocak 1816 tarihinde ise Mehmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 560, 8a/19) olduğu tespit edilmiştir. Süleyman oğlu Mehmet Efendi'nin 16 Haziran 1817 tarihine kadar görevde kaldığını gösteren muhtelif kayıtlar mevcuttur. 7 Haziran 1816 tarihinden 12 Mayıs 1817 tarihine kadar Mehmet Efendi aynı zamanda Şehir Kethüdalığı görevini de yerine getirmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 560, 40a/136, 41a/139). 2 Nisan 1818 tarihli bir kayıta Mehmet Efendi için müteveli-i sâbık (önceki müteveli) tabiri kullanılmakta ve Mehmet Efendi'nin herkesin ortaklaşa görüşü olarak müteveli tayin edildiği ve 9 sene mütevellilik hizmetini yerine getirdiği ifade edilmektedir. Bu defa da gönül rızasıyla kendisi görevden ayrılmış ve yerine aynı ücretle müteveli olarak Hacı Ali Efendi tayin edilmiştir. Mehmet Efendi'nin 1224 (1809-1810) senesinden 1233 (1817-1818) senesine kadar herkesin ortak iradesiyle vilayet işlerine harcadığı masrafların her sene ayrı ayrı muhasebesi görülmüş ve son yılın muhasebesi de görülerek üzerinde herhangi bir alacağın kalmadığı tespit edilmiştir. Ancak ilgili kayıt incelendiğinde yapılan muhasebenin vakıf muhasebesi olmadığı, Şehir Kethüdalığı muhasebesi

olduğu anlaşılmaktadır. Buna karşılık Hacı Ali Efendi için mütevellî tabiri kullanılmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 561, 3a/11). Bu sebeple Ali Efendi'den önceki Mehmet Efendi'nin hem vakıf mütevellîsi hem de Şehir Kethüdalığı görevlerini birlikte yürütmesi de dikkate alınarak Ali Efendi'nin de her iki görevi beraber yürütmesi akla gelmektedir.

15 Eylül 1819 tarihli bir kayıtta vakfın mütevellîsi Hacı Mehmet oğlu Hacı Süleyman Ağa olarak görünmekte ve sekiz ay öncesinde de görevde olduğu anlaşılmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 597, 60a/78). 9 Eylül 1840 tarihinde Hark-ı Kebîr Vakfı Mütevellîsi Süleyman Ağa'dır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 566, 9b/ 33). Ancak bu Süleyman Ağa'nın Mehmet oğlu Süleyman Ağa mı, yoksa onun arkasından mütevellî olan Ahmet oğlu Süleyman Ağa mı olduğuna ilişkin bir bilgiye ulaşılamamıştır. 8, 10 Mayıs 1845, 12 Eylül 1847, 5 Mayıs 1848 ve 25 Ekim 1848 tarihlerinde Hark-ı Kebîr Vakfı'nın mütevellîsinin Ahmet oğlu Süleyman Ağa olduğuna ilişkin kayıtlar bulunmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 569, 59b/ 352, 63a/372; 573, 10a/ 39, 93b/392; 579, 3a/6).

16 Kasım 1852 tarihinde ise Hark-ı Kebîr Vakfı Mütevellîsi Ebubekir Ağa olduğu görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 578, s. 101/ 155). Bu ara dönemde mütevellîlik Süleyman Ağa'dan Ebubekir Ağa'ya geçmiş olmalıdır. Bu tarihten sonra tespit edebildiğimiz kadarıyla, 5 Ocak 1855(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 581, 74a/250) ve 10 Şubat 1857(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 583, 28b/ 115) tarihlerinde de Seyyid Hacı Ebubekir Ağa'nın mütevellî olduğuna ilişkin kayıtlar mevcuttur. Dolayısıyla söz konusu dönemde Ebubekir Ağa bu görevi yerine getirmiştir. 1857 yılında mütevellîlik el değiştirmiş ve Ebubekir Ağa yerine Emin Efendi mütevellî olmuştur(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 583, 58b/ 250). 15 Şubat 1858 tarihinde mütevellî hala Emin Efendi'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 583, 76b/ 310). Ancak 12 Kasım 1858 tarihinde Hark-ı Kebîr Mütevellîsi olarak Hacı Abdülkadir görünmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 585, 24a/ 79). Bir diğer ifade ile bu ara dönemde mütevellîlik el değiştirmiştir. 22 Kasım 1858 tarihinde Hark-ı Kebîr Vakfı Mütevellîsi yine Hacı Abdülkâdir Ağa'dır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 585, 17b/ 59). Bu tarihten sonra, 8 Mayıs 1860 tarihinde Süleyman Ağa(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 585, 38b/ 150), 24 Nisan 1863 tarihinde Osman oğlu Hacı Ali(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 585, 9a/ 31), 24 Eylül 1864 tarihinde Hacı İsmail Mahallesi sakinlerinden Mustafa oğlu Tellakzâde Hacı Ahmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 31b/137), 12 Ekim 1864 tarihinde Yahya oğlu Hacı Emin Ağa(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 37a/172), 20 Haziran 1865 tarihinde Hacı Mustafa oğlu Hacı Ahmet Ağa'dır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 590, 30a/ 131). Ahmet Ağa'dan sonra Süleyman oğlu Mustafa mütevellî olmuştur. 12 Ocak 1866 tarihinde Hark-ı Kebîr Vakfı'nın mütevellîsi Süleyman oğlu Mustafa'dır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 594, 22b/ 64). Aynı yıl içerisinde mütevellîlik el değiştirmiş ve Hark-ı Kebîr Vakfı ile mülhakâtı bulunan vakıfların idare edilmesi için bu işi yapmaya muktedir olduğu muhtelif kişiler tarafından bildirilen Hacı Ömer Ağa oğlu Hacı Osman Efendi kadı tarafından vakıf mütevellîsi olarak 14 Mart 1866 tarihinde tayin edilmiştir. Söz konusu kişi de bu görevlendirmeyi kabul ederek gerekli hizmeti diğer mütevellîlerin yaptığı şekilde yerine getirmeyi taahhüd etmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 590, 54a/ 321). Osman Efendi'nin bu görevi ne kadar sürdürdüğüne ilişkin bilgiye ulaşılamamıştır.

25 Temmuz 1879 ve 13 Nisan 1880 tarihlerinde Hark-ı Kebîr Nükud Vakfı mütevellîsi Osman oğlu Halil Efendi olarak görünmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 607, 97a/ 277, 159b/422). Halil Efendi'den sonra Kebapçızâde Hacı Mehmet Ali Efendi'nin mütevellî olduğu anlaşılmaktadır. 26 Nisan 1882 tarihinde Mehmet Ali Efendi mütevellîlikten kendi rızası ile istifa etmiştir. Yerine Karahisâr-ı Sâhib ahâlisinden Gedik Ahmet Paşa Medresesi Müderrisi Ahmet oğlu Cemalzâde Osman Hilmi Efendi tayin olunmuştur(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 610, s.153/234).

Kâhil Mahallesi'nden Müderris Hoca Osman Hilmi Efendi'nin 1882 yılında göreve gelmesinden sonra 30 Ekim 1888 tarihine kadar bu görevi aralıksız olarak sürdürdüğünü gösteren birçok kayıt bulunmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 610, s.228/277; 612, s. 144/ 181; 614, s.43/58, 49/68, 67/92; 616, 43a/ 126, 55a/164, 57b/ 170, 68a/206, 99b/ 310, 103b/326).

Osman Hilmi Efendi'den sonra bu göreve Hacı Ali oğlu Hacı Vâsıf Efendi'nin geldiği anlaşılmaktadır. İkisi arasında görev değişim tarihi tespit edilememiştir. Bununla birlikte 27 Mayıs 1893(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224) ve 21 Eylül 1893(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 70b/302, 71a/303) tarihlerinde Hacı Vâsıf Efendi'nin mütevellilik görevini yürütmekte olduğu görülmektedir.

Daha sonraki zaman diliminde tespit edilebilen mütevelliler, 12 Aralık 1897 tarihinde Hacı Mustafa oğlu Mehmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 627, s.159/227), 13 Ocak 1902 tarihinde Hacı Ahmet Ağa oğlu Hacı Mehmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 633, s.188/238, 189/239), 28 Ekim 1907 tarihinde Hark-ı Kebîr Mesul Müdürü İplikçizade Hacı İsmail Efendi oğlu Mehmet Efendi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 650, s.242/228), 22 Aralık 1907 tarihi ile 16 Nisan 1908 tarihlerinde vakfın Müteveli Kâimmakamı Nasreddinzâde Hacı Ahmet oğlu Hacı Hâfız Mehmet Efendi'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 639, s.122/139; 650, s.242/228).

Hark-ı Kebîr Vakfı'nın mütevellileri ile ilgili kayıtlar incelendiğinde diğer vakıflardan ayrılan bazı özellikler dikkati çekmektedir. Bu özelliklerden biri mütevellilerin belirlenme ve vakfın idare şeklidir. Genel olarak vakıfların mütevellilerinin belirlenmesi ve yönetim şekli bilindiği üzere vakfiyelerinde belirtilen şartlar doğrultusunda gerçekleşirdi. Vakfiyeler ve vakıfla ilgili kayıtlar devlet merkezinde muhafaza edilir ve herhangi bir görev değişimi veya anlaşmazlık söz konusu olduğunda da devlet merkezindeki kayıtlar esas alınarak problem çözüme kavuşturulurdu. Hark-ı Kebîr Vakfı ise esas itibarıyla devlet merkezinden değil önemli ölçüde mahallinde kadı marifetiyle yapılan işlemler ile gerçekleşmiş ve ahali de önemli ölçüde bu yönetim tarzında söz sahibi ve belirleyici unsur olmuştur. Şehir ahalisinin vakfın yönetiminde etkin olmasının bazı sebepleri vardır. Bunun en önemli sebebi elde mevcut bir vakfiyesinin olmamasıdır. Bununla bağlantılı olarak uygulamada vakıf yöneticilerinin belirlenmesinde, şehir ahalisinden geniş bir kitlenin katılımıyla güvenilir ve işi yapabilme kabiliyeti olan birinin belirlenerek kadıya bildirilmesi ve kadının bunu tescil etmesi usulü ortaya çıkmıştır. Görev değişimleri, vakıf muhasebelerinin yapılması, denetimi ve problemlerin çözümünde de her zaman halkın önde gelenlerinden geniş bir kesimin katılımı ve etkinliği ile meseleler çözüme kavuşturulmuştur. Ahalinin güveni ve talebiyle iş başına gelen vakıf yöneticileri yine ahalinin güveninin yok olması ve talebi sonucunda yine kadının onayı ile görevden uzaklaştırılmışlardır. Kısaca vakfın yönetim ve denetiminde etkili güç şehirde yaşayan halktır. Halkın yöneticileri belirleme veya değiştirme hususundaki en temel kriteri ise güvenilir, dürüst, dindar ve vakıf işlerini bilen biri olmalarıdır. Bunun dışındaki idarecilerin herhangi bir aile veya meslek gurubu gibi belli bir guruba tahsisi de söz konusu değildir. Ahalinin önde gelenlerinden geniş bir kesimin vakıfla ilgili hususlarda duyarlı olmasının bir başka sebebi ise vakfın tahsis edildiği Kadınana Suyunun şehirde geniş bir kitleye ulaşması ve suyla ilgili bir problemin de doğrudan çok sayıda insanı etkilemesidir. Bununla birlikte Hark-ı Kebîr Vakfı'nın büyük bir para vakfı olması hasebiyle şehirdeki birçok kişinin bu vakıfla bir şekilde münasebetinin bulunmasıdır.

Vakıfla ilgili kayıtlardan anlaşıldığına göre, vakfın kuruluşundan yaklaşık olarak XVII. yüzyılın sonlarına kadar mütevelliler herhangi bir ücret almadan karşılıksız olarak mütevellilik görevini yürütmüşlerdir. Mütevellinin karşılıksız olarak görevini yerine getirmesi ve mütevellilerin belirlenmesi ve görevden uzaklaştırılması işlemlerinin de halkın ileri gelenleri ile geniş bir kitlenin katılımı ve fikir birliği ile karar verilmesi isabetli bir seçim yapılmasını sağladığı gibi mütevellilikle ilgili erken dönemde tartışma fazla çıkmamasını sağlamıştır. Mütevellilikle ilgili olarak XVII. yüzyılın sonlarına kadar herhangi bir tartışma ya da sıkıntı çıkmamıştır. İlk defa 1698 yılında Satılmış Çelebi eskiden olduğu gibi mütevellilik yapar iken Hüseyin isminde biri kimsenin haberi olmadan, devlet merkezinde vakfiyenin ve mütevellilik kaydının bulunmamasını fırsat bilerek mütevellilik görevinin boş olduğunu ifade ederek kendi adına berat çıkartmıştır. Bir süre Hüseyin'in adına berat olmasına rağmen fiiliyatta Satılmış Çelebi mütevellilik yapmaya devam etmiştir. Hüseyin adına berat olduğu duyulunca ahali duruma müdahale etmiş ve kadı aracılığı ile merkeze durumun aslı izah edilerek Satılmış çelebi adına berat çıkartılmıştır. Bu olaydan sonra XVIII. yüzyılda mütevellilikle ilgili mücadeleler olmuş ve

zaman zaman ahalinin müdahalesi ile mütevellilik değişimleri yaşanmıştır. Vakıf mütevellisi ve nazırların önceleri ücretsiz olarak görev yapmalarına rağmen muhtemelen vakfın gittikçe güçlenmesi ve işlerinin artmasına paralel olarak ücret ödenmeye başlanmıştır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ücret ödendiğine ilişkin kayıtlar mevcuttur. Muhtemelen mütevellilikle ilgili mücadeleler de yöneticilerinin ücret almaya başlaması ve aynı zamanda vakıf yöneticiliğinin halk arasında itibar görmesiyle ilişkili olsa gerektir.

2.2. Vakfın Sahip Olduğu Nakit Para ve Muhasebe Kayıtları

Hark-ı Kebîr Vakfı aslen bir para vakfıdır. Vakfın sahip olduğu nakit para varlığı ile ilgili ulaşabildiğimiz en eski tarihli kayıt 22 Mart 1643 tarihlidir. Bu kayıt, vakfın o tarihteki nakit parası ve kimlerin zimmetinde bulunduğunu teferruatıyla göstermektedir. Söz konusu tarihte vakfın toplam parası 113700 akçedir. Bu paranın 100200 akçesi eskiden kalma "*asl-ı mâl*" olarak ifade edilen anaparadır. 1500 akçesi murabahadan elde edilmiş olup câbînin üzerindedir. 12000 akçesi ise İsa Ağa tarafından vakf edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170).

Vakfın parasının o dönemdeki değerini anlayabilmek için aynı dönemdeki bazı gayrimenkul fiyatlarını vermek faydalı olacaktır. Afyonkarahisar şehrinde Mollabahşi Mahallesi'nde bütün alet ve esbabiyla birlikte bir yağhane 10000 akçe (1637)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 503, 71a/457), Egeste Mahallesi'nde mükemmel aletleriyle birlikte bir yağhane 9500 akçe (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 13b/88), Fakih Paşa Mahallesinde iki odası, çardağı ve bir miktar avlusu olan ev 700 akçe (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 4a/18), Hacı Evtal Mahallesi'nde bir odası ve bir miktar avlusu olan ev 800 akçe (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 4b/21), Sinanpaşa Mahallesi'nde 3 oda, bir çardak, bir ambar, akan suyu ve bir miktar avlusu olan ev 12000 akçe (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 5a/24), İmaret Mahallesi'nde iki odası ve bir miktar avlusu olan bir ev 3000 akçeye satılmıştır (1651)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 502, 11b/75). Bu fiyatlar dikkate alındığında vakfa ait paranın önemli bir miktar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Vakfın zaman zaman muhasebesinin görüldüğüne dair kayıtlar bulunmaktadır. Muhasebe işlemleri mütevellî ile şehrin önde gelenleri arasında yapılmakta ve kadı tarafından kayıt altına alınmaktadır. 22 Ocak 1686 tarihli muhasebe kaydında Mütevellî Mestan oğlu Ali Çelebi ile Şeyh Recep Efendi, Mütessellim Hacı Hüseyin Ağa, Ahmet Ağa, Kethüdayeri Ahmet Ağa, Serdar Mehmet Çavuş, İdris Çavuş, Seyyit Emrullah Çelebi, Hacı Abdürrezzâk, Seyyit Hasan Çelebi, Yusuf Efendi, Hatîb Habib Efendi, Hacı Hüseyin, Hacı İsmail Dede, Hamamcı Hacı Ramazan, Hacı Mustafa, Hacı Yusuf, Haffâf Hacı Mahmut, Kazzâz Halil Çelebi, Ahmet Çelebi, Mehmet Halife, Hacı Maden, Mehmet Halife, Sarraç İbrahim, Arslan, Hüseyin, İsmail Bey ve sairleri tarafından muhasebe işlemleri yapılmıştır. Bu da ortaya koymaktadır ki şehir halkı adına şehrin ileri gelen yöneticileri ile esnaf ve eşraftan kişilerin katıldığı kalabalık bir kişi tarafından işlemler takip edilmektedir. Mütevellîye "*asl-ı mâl*" olarak 12884,5 kuruş teslim edilmiştir. 1682-1683 ve 1683-1684 senelerinde toplanan murâbaha geliri ise 2177 kuruştur. 2177 kuruştan 170 kuruş Paşazâde Mehmet Bey'de, 48 kuruş Recep, 20 kuruş Baba Ömer ve oğlunun zimmetinde bulunmaktadır. Ayrıca mütevellinin elinde bulunan hüccet gereğince H.1094 (1682-1683) senesinde harkın bakım ve onarım giderleri için 548 kuruş, 1683-1684 senesinde ise 466, 1096 senesinde 681 olmak üzere toplam H.1095 (1683-1684) kuruş harcama yapmıştır. Mütevellî iki yıllık kendi görevi karşılığında 90 kuruş almıştır. Diğer taraftan, vakfın kurucusu olan Kadınananın türbesi tamirine 16 kuruş bir sülüs harcanmış, mimar vazifesi olarak yıllık 15 kuruş, harççı vazifesi olarak 13'er kuruş, Kışlacık Köyü avarızına yıllık olarak verilen 8,5 kuruş olmak üzere toplam 2112 kuruş bir sülüs ödenmiştir. Mütevellî Ali Çelebi üzerinde 60 kuruştan bir sülüs noksan akçe kalmıştır. Vakfın 1682-1683 ve 1683-1684 yılları murabaha gelirinden mütevellî üzerinde başka bir alacak kalmamıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 554, 43b/280). 1 Mart 1690 tarihli bir diğer muhasebe kaydında da, vakfın muhasebesi şehir halkından 35'ten fazla kişinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 46a/232).

Mayıs 1704 tarihli kayda göre, Vakfın mütevellisi Mehmet oğlu Satılmış Çelebi yerine beratlı olarak Mustafa oğlu Müezzîn Hacı Hüseyin tayin edilmiştir. Bunun üzerine Hacı Hüseyin, vakfın nazırı olan Müftü İsmail Efendi, vilayet ayarı, ulema, sulehâ ve kadı huzurunda vakfın muhasebesi görülerek vakıf varlıklarını Satılmış Çelebi'den devralmıştır. Vakfın bu tarihteki mal varlığı 12373,5 kuruştur. Bunun 9132 kuruşu alacak olarak kişilerin üzerinde bulunmaktadır. Vakfa ait eşyanın değeri ise 267 kuruştur. Kişilerin elinde olup murabahası tahsil edilmemiş para ise 770 kuruştur. Toplamda 12542 kuruş mal varlığı mevcuttur. Asl-ı mâl ve murabahadan olmak üzere vakfa ait mal varlıkları Hacı Hüseyin tarafından Satılmış Çelebi'den teslim alınmıştır. Yine vakfa ait olup bedestene emanet olarak konulan bir altın sorguç, bir çift zümrüt altın küpe, bir gümüş bıçak, bir kaftan, bir gümüş düğmeli atlas kaftan, bir Kurânikerim, bir hamam gömleği, iki ibrik, üç cam tas, bir seccade, bir bakır raht, iki ağaç çuka, bir gümüş kılıç yeni mütevellisi teslim edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 528, 36a/162).

1706 yılında Müftü İsmail Efendi'nin nazır tayin edilmesinin hemen arkasından İsmail Efendi ve ahaliden konuya vukufu olan bazı kişilerin katılımı ile vakfın muhasebesi yapılmıştır. Yapılan kontrolde önceki mütevellî Hacı Hüseyin tarafından yeni mütevellî Doğancızade Ali Çelebi'ye asl-ı mâl olarak 9383 kuruş zimem defteri teslim olunmuş, söz konusu para onu on bir kuruştan işletilmiş ve yıllık 938 kuruş murâbaha elde edilmiştir. Bu paradan harkın tamir ve çeşmelerin bakım onarım işleri ile görevli maaşları ödenmiştir. Yapılan muhasebe sonunda asl-ı mâl ve murâbahadan Hacı Hüseyin'in üzerinde 453 kuruşun kaldığı tespit edilmiştir. Hacı Hüseyin de bunu kabul etmiş ve mahkeme bu paranın yeni mütevellî Ali Çelebi'ye ödenmesine hükmetmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 45a/205).

2.3. Vakfın Parasının İşletilmesi

Vakıf paralarının işletilmesi nemalandırılma usulü ile gerçekleştirilirdi. Nemalandırma ise bizzat vakıf kurucuları tarafından vakfiyede belirtilen şartlar çerçevesinde olurdu. Vakfiyelerde bu hususta konulan şartlar genel itibariyle birbirine benzerdi. Bu şartlar, güçlü ve zengin bir kefil veya ikisinden biri ile onu on bir buçuk hesabı ile "muamele-i şeriyye" ve "murabaha-i mer'iyeye" ile mütevellî marifetiyle helal yoldan nemalandırılması şeklinde ifade edilirdi(Öztürk, 1995, s. 138). Ancak oranlar çoğu zaman %10 ilâ %15 arasında değişmekle birlikte uygulamada %10'un altında veya %15'in üzerinde nemalandırma örneklerine de rastlanmaktadır. Nemalandırma, muamele-i şeriyye, bey' bi'l-vefâ veya bey' bi'l-istiğlâl usullerinde yapılırdı.

Mu'âmele-i şer'iyeye, bey'u'l-îne olarak isimlendirilen işleme Osmanlıların verdiği isim olarak ifade edilmektedir(Özcan, 2023, s. 54). Bey'u'l-îne bir malın belli bir fiyata vadeli olarak satılıp, aynı malın peşin para ile daha ucuz fiyata geri alınması ya da bir malın peşin olarak satılmasından sonra aynı kişi tarafından daha pahalı bir fiyata veresiye olarak geri satın alınması usulüdür. Her iki işlemde de satılan mal tekrar satıcıya dönmekte ve ihtiyaç sahibi parayı elde etmektedir. Ancak birinci işlemde ilk satışı yapan krediyi sağlayan, ikinci işlemde ise ilk satışı yapan kredi ihtiyacı olandır(Apaydın, 2000, s. 282; Turan, 2015, s. 129).

Mu'âmele-i şer'iyeye, ya satım akdinden veya borç ve hibe akdinden oluşur(Kurt, 2015, s. 77). Söz konusu işlem, borç para alırken veya zimmette sabit bir borcun vadesi uzatılırken faizden kurtarmak için fazladan alınacak miktarın bir akit yoluyla elde edilmesini sağlamak için yapılan işlemdir. Vadesi geldiği halde ödenemeyen veya birinin zimmetinde bulunan bir borcun vadesinin uzatılması için yapılan muamele-i şeriyyeye ise devr-i şer'î denilirdi(Kaya, 2007, s. 16-17; Yörük ve Akbaş, 2022, 83). Bu işlem, para vakıfları başta olmak üzere yetim mallarında ve şahısların birbirleri ile yaptıkları muamele işlemlerinde uygulanmıştır. Burada, istenen miktarda para borç olarak ve vadeli olarak verilmektedir. Bunun yanında muamele oranı kadar bedel karşılığında ve aynı vade ile bir eşya borcu alan şahsa satılmaktadır. Burada borcun fazlalığına karşılık gelecek araç genellikle kürk, ferace, kuşak, kaftan, kelâm-ı şerîf ve çuha bahası üzerinden yürütülmektedir. Borcu alan kişi, belirlenen süre sonunda aldığı borç miktarına muamele oranı

nispetinde bir miktar ilave edilerek borçlandırılmaktadır(Özcan, 2003, s. 63; Yörük ve Akbaş, 2022, 82).

Bey' bi'l-vefâ, satış bedeli iade edildiğinde geri alınmak üzere bir malın geçici olarak satılması usulüdür. Bu satışta bedelin verildiğinde malın da geri verilmesi taraflarca ahde bağlanmaktadır. Bu usul, Müslümanların faize bulaşmadan borç para temin etmek ve sermaye sahiplerinin verdikleri paraya karşılık bir teminat ve kazanç elde etmelerini sağlamak amacıyla oluşturulan bir akit çeşididir. Bey' bi'l-istiğlâl ise satın alınan malın bizzat satın alan tarafından kullanılması veya kiraya verilmesi yoluyla hukuki semeresinden faydalanması usulüdür. Genellikle bu kişinin sattığı malı bizzat kendisinin kiralaması şeklinde uygulanmıştır(Bayındır, 1992, s. 20, 21; Turan, 2015, s. 122, 126).

Hark-ı Kebîr Vakfı'nın parasının işletilmesi ile ilgili Afyonkarahisar sicillerinde muhtelif kayıtlar bulunmaktadır. Söz konusu kayıtlar aynı zamanda Afyonkarahisar'da vakıf paralarının işletilme ve nemalandırma usulleri hakkında bize bilgi vermektedir.

Bu kayıtlardan birinde, vakfın mütevellisi Hacı Eminzade Hacı Ebubekir ile Fakih Paşa Mahallesi'nden Nakîbzâde Hacı İsmail Şevki Efendi arasında 26 Aralık 1878 tarihli borç senedi düzenlenmiştir. Senette belirtildiğine göre, Hacı İsmail Şevki Efendi'ye 9095,5 kuruş borç verilmiştir. Senet tarihinden itibaren bir senelik vade için de vakıf malı olan bir Kurân-ı Kerim karşılığı olarak 1394,5 kuruş borcun olduğu kaydedilmiştir. Nemalandırma oranı ise %15,3'dür(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92). Burada uygulanan usul aslen bir muamele-i şeriyyedir. Benzer bir başka uygulamada, Nakilci Mahallesi ahalisinden Borlulu İbrahim oğlu Mehmet'e borç para verilir iken 28 Mayıs 1892 tarihinde düzenlenen senette ana para haricinde nema karşılığı ödenecek para yine vakıftan alınan Kurân-ı Kerim'in hediyesi olarak gösterilmiştir. Nemalandırma oranı % 12'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224).

Muamele-i şeriyye usulüyle gerçekleştirilen diğer bir uygulamada, Gökçe Mahallesi ahalisinden Kethüdaoğulları sülalesinden Mehmet oğlu İbrahim vakıftan borç para alırken 27 Haziran 1892 tarihli senet düzenlenmiştir. Bu senede göre, söz konusu tarihten başlamak üzere İbrahim 361 gün vade ile 200 kuruş borç para almıştır. Paranın vade karşılığı olarak da vakıftan satın aldığı divid karşılığı olarak 24 kuruş olmak üzere toplam 224 kuruş borcu olduğu kaydedilmiştir. Nemalandırma oranı % 12'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 70b/302, 71a/303). Başka bir kayıta ise, Hasan oğlu Pabuççu Ahmet Ağa vakıftan H.1 Muharrem 1280 (M.18 Haziran 1863) tarihinden başlamak üzere bir sene vade ile 800 kuruş borç aldığı ve söz konusu paranın "devr-i şer'îsinden neması" olarak da 120 kuruş borcu olduğu ifade edilmiştir. Nemalandırma oranı %15'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 31b/137).

Bu örnekler bize borç para verilir iken ana para dışında kalan nema borcunun muamele-i şeriyye işlemine tabi tutularak vakfa ait Kurân-ı Kerîm veya divid gibi bir mal, malzeme veya eşyanın satın alınması karşılığı olarak gösterildiğini ortaya koymaktadır. Diğer taraftan üzerinde bulunan borcu geriye ödemedi vade yenilenmesi durumlarında da devr-i şer'î işlemi yapıldığı görülmektedir. Bu uygulama da son derece önem taşımaktadır. Çünkü muâmele-i şeriyye veya devr-i şer'î işlemi yapılmadan verilen borçlarda nema alınması faiz olarak görüldüğü için yasal olmamaktadır(Kaya, 2007, s. 21).

22 Mart 1643 tarihli vakıf paralarının kimlerin üzerinde bulundurduğunu gösteren kayda göre vakfın parası işletilmek üzere 93 kişinin üzerinde bulunmaktadır. Bunlardan 61'i şehirde oturmakta ve 32'si köylerde ikamet etmektedirler. Kışlacık'tan 8 kişi, Kalecik'ten 3, Çobanluca'dan 2, Tatlar'dan 2, Eyret'ten 2, Elpirek'ten 2, Çobanlar, Kınık, Akçain, Şuhut, Erkmén, Mihail, Tekye, Çapaklar, Akviran, Sipsin, Ayvalı, Taylıcak ve Çukur köylerinden birer kişi borç para almışlardır. Şehir merkezinde oturup da borç alanlardan 56'sı Müslüman, 5'i gayrimüslimdir. Köylerden sadece Çukur Köyü'nden borç alan bir kişi gayrimüslim diğerleri Müslümandır. Borç alanların çoğunluğunu sıradan isimler taşıyan kişiler oluşturmaktadır. Bununla birlikte, usta, mumcu, boyacı, çıkırıkçı ve kerpiççi gibi mesleklere işaret eden unvanları taşıyan kişiler ile kale mustahfızı, kadı ve pazarbaşı gibi görevlilerin de yer aldığı görülmektedir.

Aynı zamanda Mevlânâ'nın neslinden gelen Çelebi unvanını taşıyan kişiler de borç alanlar arasında mevcuttur. Söz konusu tarihte vakfın parası işletilir iken en düşük miktarda verilen borç 500 akçe, en yüksek verilen borç ise 4000 akçedir. Yaygın olarak verilen miktarlar ise 500, 1000, 2000 ve 3000 akçedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170). Hark Vakfı parasının muamelesi şeriye ile işletilmek üzere gayrimüslimlere de verildiğinin başka örnekleri de bulunmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 554, 17a/111). Müslümanların tereke kayıtlarında olduğu gibi gayrimüslimlerin tereke kayıtlarında da hark vakfına borçlarının olduğu görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 583, 76b/ 310). Bu kayıtlar, vakıf parasının işletilmesi sırasında Müslüman-gayrimüslim ayrımı olmaksızın aynı şartlarda gayrimüslimlere de borç para verildiğini ortaya koymaktadır.

Daha sonraki dönemlerde terekelerdeki vakıf alacakları incelendiğinde kişiler üzerinde vakfın yaygın olarak alacağı olduğu ve bu alacakların miktarlarının da çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Tespit ettiğimiz alacaklar, 20 kuruş ile 4000 kuruş arasında değişmektedir. Bunun akçe olarak karşılığı ise 2400-480000'dir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 509, s. 21/51; 516, 1a/3; 519, 39b/258; 520, 49b/161; 521, 17b/98; 523, 12a/ 52; 524, 35a/ 157; 526, 11a/63, 18b, 19a/96; 566, 9b/ 33; 583, 28b/ 115, 58b/ 250; 585, 9a/ 31, 17b/ 59, 24a/ 79, 38b/ 150; 594, 22b/ 64; 607, 97a/ 277).

Şehrin genel işleri ile ilgili nakit para ihtiyacı olduğu durumlarda mahalleler adına vakıftan borç para alındığı da olmaktadır. 19 Nisan 1691 tarihli bir sicil kaydında, Hacı İsmail Mahallesi, Zaviye Mahallesi, Kubbelü Mahallesi, Bedrik Mahallesi, İbik Mahallesi, Karakâtip Mahallesi, Câmî-i Kebîr Mahallesi, Hisarönü Mahallesi, Yukarıpazar Mahallesi, Molla Bahşî Mahallesi, Hacı Evtal Mahallesi, Egeste Mahallesi, Arap Mahallesi, Efecik Mahallesi, Burmalı Mahallesi, Hacı Mahmut Mahallesi, Karamanlu Mahallesi ve Sinan Halife mahallelerinden başta imamlar olmak üzere beşer, altışar kişi ile Hristiyan ahaliden başta iki papaz olmak üzere muhtelif kişiler kadı huzurunda hark vakfı parasından Müttevelli Eyüp Çelebi'den karz usulüyle 1000 kuruş almışlardır. Söz konusu para şehrin mühim ve elzem olan işlerine hepsi adına harcanacaktır. 1000 kuruş kadı huzurunda mahallelere dağıtılacak ve her biri mahalle halkının dayanışmasıyla beraberce müteveliye teslim edeceklerdir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 522, 20b/99). Bu uygulamanın para vakıflarının genel işleyişinden farklılık arz ettiği görülmektedir. Çünkü para vakıflarının temel amacı vakıf parasının işletilmesi ile elde edilecek nema ile muhtelif hizmetlerin yerine getirilmesidir. Buradaki karz usulünün istisnaî bir durum olduğu ifade edilebilir. Bu istisna uygulamanın izahı hususunda iki husus ön plana çıkmaktadır. Bunlardan ilki, vakfın elde mevcut bir vakfiyesinin bulunmaması ve paranın işletilmesi ile ilgili elde bağlayıcı bir şartnamenin mevcut olmamasıdır. Bu husus aşağıda görüleceği gibi vakıf parasının farklı oranlarla işletilebilmesini de açıklayan bir durumdur. Söz konusu karz uygulamasının uygulanmasının diğer bir sebebi de şehirdeki birçok mahalle ve bu mahallelerde yaşayan çok sayıda insanın menfaatine bir durum olmasından kaynaklanmış olmalıdır.

Vakıf parasının işletilmesi sırasında kâr oranları ile ilgili tespit ettiğimiz kayıtlarda, Mart 1690 tarihinde onu on bir hesabıyla yani %10(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 48b/248), 18 Haziran 1863 tarihinde %15(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 31b/137), 26 Aralık 1878'de yaklaşık %15(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92), 13 Nisan 1885 tarihinde yine % 15(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92) ve 28 Mayıs 1892 tarihli iki kayıtta %12 ile borç verildiği görülmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224, 70b/302, 71a/303). Bu örnekler kâr oranının %10 ilâ %15 arasında olduğunu göstermekle birlikte dönemin şartları, enflasyon oranı ile borç alacak kişinin ihtiyaç ve istek derecesine göre muhtelif sebeplere bağlı olarak değişkenlik gösterdiği söylenebilir.

Borç para verilir iken genelde bir yıl vade ile verilmekte(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92; 616, 99b/ 310; 623, 70b/302, 71a/303; 591, 31b/137) ancak istisna da olsa 61 gün vadeli sened ile de verildiği görülmektedir. Ancak burada da nemalandırma bir yıl üzerinden yapılmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224). Yıl ise 361 gün itibar edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 616, 99b/ 310; 623, 70b/302, 71a/303).

Borç verilen paranın geriye dönüşü son derece önemlidir. Bunun için önemli tedbirler alındığı görülmektedir. 22 Mart 1643 tarihli vakıf parası kayıt defteri incelendiğinde borç verilir iken alınan tedbirler önemli ölçüde ortaya çıkmaktadır. Öncelikle, borç verilir iken borcu alan kişiler kefil ya da herhangi bir rehin göstermişlerdir. Veya hem kefil hem de rehin birlikte gösterilmesi de söz konusudur. Rehin gösterilen mallar, dükkan, bahçe, ev, arazi, debbağhane, yağhane, pazar sandığı, bedesten sandığı, altın bilezik ve kaftan gibi gayrimenkul ya da değeri yüksek olan menkul mallardır. Kefil olarak gösterilenler ise kişinin oğlu(ları), kardeşi, babası, kişinin zevcesi gibi aile fertleri veya farklı mahallerde oturan kişiler, pazarbaşı, kale dizdarı gibi kendisine güvenilen, paranın tahsil edilebileceği düşünülen kişilerdir. En fazla rehin gösterilen ev ve daha sonra bahçedir. En fazla kefil gösterilenler ise kişilerin oğullarıdır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170).

14 Şubat 1706 tarihinde kadı tarafından müteveli tayin edilir iken, ahali tarafından müteveliye bu tarihten itibaren vakıf malından murabaha ile birine para verilecek olduğunda servet sahibi ve güçlü bir rehin istenerek verilmesi tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 530, 44a/203). Söz konusu kayıt bu husustaki hassasiyeti göstermektedir.

Borç olarak verilen paranın ödenememesi durumunda paranın tahsil edilebilmesi için muhtelif usuller takip edilmiştir. Bunlardan biri, rehin olarak gösterilen malın satılarak alacağın tahsili usulüdür. Mesela, şehir halkından Abdi Efendi vakıftan 2000 akçe borç para almış ve Keçepazarı Çarşısı'nda bulunan, arsası Hacı Derviş tarafından tesis edilmiş olan evlatlık vakfına ve binası kendisine ait olan bir nalbant dükkanını rehin göstermiştir. Abdi Efendi borcu ödemedi vefat etmiştir. Abdi Efendi'nin varisleri borç karşılığında dükkanın binasının satılmasına müsaade etmiştir. Bunun üzerine, müteveli söz konusu dükkanın binasını Efecik Mahallesi ahalisinden İlyas Efendi oğlu Süleyman Çelebi'ye Haziran 1645 tarihinde 2000 akçe karşılığında satmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 500, 11a/67). Esnafın borç para alırken dükkanlarının rehin gösterilmesi söz konusu olmakta ve borcun ödenmemesi durumunda dükkanın satılarak paranın tahsili gündeme gelmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 597, 60a/78).

Vakıf parası borç olarak verilir iken kefil de istenebilmektedir. Borcu alan ödemez ise kefiliden para tahsil edilirdi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 70a/357). Vakıf parası borç olarak verilir iken paranın geriye alınmasını garantiye almak hususunda yaygın olarak alınan tedbirlerden biri de temessük (borç senedi) alınmasıdır. Borcun ödenmediği durumlarda müteveli bu senet ile kadıya müracaat ederek paranın tahsilini talep etmektedir (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 48b/248).

Yaygın olarak uygulanan usullerden bir diğeri de borçluya ait bir gayrimenkulün vakıf adına borç karşılığında istiglal usulüyle satın alınmasıdır. Mesela, Fakih Paşa Mahallesi'nden Ahmet Efendi'nin vakfa temessük gereğince "asl-ı mâl" 140 kuruş ve beş senelik murabahası onu on birden (yani %10) yetmiş kuruş olmak üzere 210 kuruş borcu vardır. Söz konusu borcu ödemek üzere aynı mahallede bulunan evini borcu olan 210 kuruş karşılığında vakıf için müteveliye Mart 1690 tarihinde satmıştır. Daha sonra da sattığı evi vakıftan yıllık 21 kuruşa kiralamıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 521, 48b/248). Sonuçta borçlunun evi vakfa devredilmiş ve ev sahibi kendi evinde kiracı konumuna düşmüştür. Bu şekilde istiglal usulünde verilen borçların uzun yıllar geçmesine rağmen ödenememesi ve borçlunun borcunu ödemesi ümidini kaybetmesi sonucunda istiglal usulüne konu olan gayr-i menkullerin kesin satış yoluyla vakfa devredilmesi ve varsa fazla paranın vakıf tarafından şahsa ödenmesi ile sonuçlanabilmektedir. 2 Şubat 1699 tarihli belge böylesi bir olaya iyi bir örnektir. Söz konusu olayda, Sinan Halife Mahallesi ahalisinden Süleyman Efendi, sahip olduğu bazı gayr-i menkulleri istiglal usulünde Hark-ı Kebir Vakfı'na devrederek vakıftan 580 kuruş para almıştır. Aradan on beş yıl geçmesine rağmen vakfa parayı ödeyememiş ve istiglal işlemine konu olan gayr-i menkulleri vakfa kesin satış yoluyla 800 kuruşa satmıştır. Bu paranın 580 kuruşu borca takas edilmiş ve arda kalan 220 kuruşu vakfın mütevellisi tarafından Süleyman Efendi'ye verilerek hesap kapatılmıştır(2 Şubat 1699) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 1a/2). Bu olayda olduğu gibi bazı hallerde malın değeri borçtan fazla olmakta ve bu

durumda borcun üzerinde kalan kısım müteveli tarafından şahsa ödenerek mal vakıf adına satın alınmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 86/34; Defter 526, 30a/152).

Bir başka olayda, Çakalbaşzade Derviş Mehmet Bey su harkı vakfına olan 850 kuruş borcuna karşılık Otpazarı Çarşısı'ndaki arsaları Çerçi Turgut Evkâfi'na aylık ikişer akçe mukataalı bir kebabçı, bir bakkal dükkanı ile Gönepazarı'nda bir kalaycı dükkanını safka-i vâhîde ile kesin satış yoluyla 2 Şubat 1699 tarihinde vakfa devretmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 525, 1b/3).

Müteveli değişimlerinde yeni mütevellinin girişimi ile daha önce düzenlenen temessüke dayalı olarak kadıya borcun yeniden tescil ettirilmesi söz konusu olabilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.67/92).

Borçlunun parayı ödemediği hayattaki kaybetmesi çeşitli sıkıntılar ortaya çıkmasına ve muhtelif işlemlerin yapılması mecburiyetini doğurmaktadır. Vefat eden kişilerin muhalefat kayıtlarında şahısların Hark-ı Kebîr Vakfı'na borçlarının olduğuna ilişkin çokça kayıt bulunmaktadır. Bu kayıtlar şahısların terekesinin borçları kısmında yer almaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 509, s. 21/51; 517, 31b/84; 521, 17b/98; 523, 12a/ 52; 524, 35a/ 157; 526, 18b, 19a/96; 566, 9b/ 33; 578, s. 101/ 155). Genellikle bu borçlar kadı tarafından muhalefat kaydının oluşturulması sırasında vakıf mütevellisinin parayı talep etmesi ya da mirasçılardan borcu ifade etmeleri sonucunda mirasın mirasçılar arasında paylaşılmasından önce ödenmektedir.

Mirasta borcu ödeyecek nakit para olmaması durumunda miras içerisindeki gayrimenkullerin satılarak vakıf parasının tahsili sağlanmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 516, 1a/3). Mirasçının borcu kabul etmesi durumunda mirasçı ile müteveli arasında borcu kapatacak miktarda bazı eşyaların müteveliye verilmesi ile borç kapatılabilmektedir. Vefat eden Nuhbâli oğlu Hacı Ömer'de kalan 55 kuruş vakıf alacağı bu şekilde tahsil edilmiştir. Müteveli Satılmış Çelebi söz konusu parayı Hacı Ömer'in mirasına el koyan eşi Mehmet kızı Hanımşah'tan talep etmiştir. Hanımşah da tahmini olarak 55 kuruş edecek bazı ziynet eşyası ile bir tüfek vererek borcu kapatmıştır(19 Aralık 1699)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 526, 11a/63). Şayet miras taksimi yapıldıktan sonra vakıf alacağının olduğu ortaya çıkar ise mirasçılardan vakıf alacağı tahsil edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 594, 22b/ 64).

Sicillerde bulunan birçok kayıt borçlunun vefatı sonrasında mütevellinin, borç verilir iken düzenlenen senedi mahkemeye ibraz ederek kişinin terekesinden alacağı tahsil işlemini başlattığı görülmektedir (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 616, 99b/ 310).

Mirasçılardan borcu inkar etmesi halinde ise mahkeme tarafından mütevelliden borcun olduğunu ispat etmesi istenmektedir. Borcun olduğu sabit olur ise terekeden ödenmesi kararı verilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 44a/224).

Borçlunun vefatı sonrasında mütevellinin parayı borçlunun kefilinden tahsil etmesi ve sonrasında kefilin de parayı mirastan almasına ilişkin uygulamalar da görülmektedir. Mesela, Gökçe Mahallesi ahalisinden Kethüdaoğulları sülalesinden Mehmet oğlu İbrahim vakıftan borç almış ancak ödemediği vefat etmiştir. Vakıf mütevellisi elinde bulunan senet gereğince İbrahim'in kefil olan Abdülkadir oğlu Nalıncı Ahmet'ten borcu tahsil etmiştir. Nalıncı Ahmet de söz konusu senedi mahkemeye ibraz ederek terekeden tahsil için mahkemeye müracaat etmiştir. Ancak İbrahim'in varisleri borcu inkar edince Ahmet'ten iddiasını ispat için delil istenmiş ve o da iki şahit göstermiştir. Şahitlerin şهادetlerinin kabul edilebileceğine dair mahalle imamı ve ihtiyarlarının beyanlarının arkasından borcun terekeden tahsili tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 623, 70b/302, 71a/303).

Vefat sonrasında vakıf alacağının kefilinden tahsili talebine karşı kefilin kefaleti inkar etmesi de söz konusu olmaktadır. 24 Eylül 1864 tarihli kayda göre, Hasan oğlu Pabuççu Ahmet Ağa 18 Haziran 1863 tarihinden başlamak üzere bir sene vade ile vakıftan 800 kuruş borç almış fakat ödemediği vefat etmiştir. Vakfın mütevellisi Mustafa oğlu Tellakzâde Hacı Ahmet Efendi mahkemeye müracaat ederek söz konusu 800 kuruş ile muamele-i şeriyesinden neması olan 120 kuruş olmak üzere toplam 920 kuruş kefil olan Mehmet oğlu Mahmut Ağa'dan talep etmiştir.

Ancak Mahmut Ağa kefaleti inkar etmiş ve mütevelliden iddiasını ispat etmesi istenmiştir. Bunun üzerine Mütevellî Ahmet Ağa iki şahidin ifadeleri ile iddiasını ispat etmiş ve mahkeme tarafından Mahmut Ağa'nın söz konusu parayı ödemesi kararı verilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 591, 31b/137).

Yukarıda gösterilen örneklerden de anlaşılacağı üzere, alacakların borçlunun mirasından tahsili girişimlerine karşı çoğu zaman mirasçıların borcu inkar etmeleri söz konusu olmaktadır. Bu problem borç senetlerinin ibrazı ve şahitlerin ifadeleri sonrasında mahkemenin mirastan borcun ödenmesi kararı ile aşılabilmektedir.

Borçlunun mirasının borcu ödemeye yetmediği durumlarda para kefinden tahsil edilirdi. Yıllık olarak verilen borcun murabahası da vefat durumunda aradan geçen zamana göre hesap edilirdi(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.43/58).

Hark-ı Kebîr Vakfı'na 40 kuruş borcu olan Mustafa kızı Nisâ borcunu ödemediği için hapse atılmıştır. Uzun süre içeride olan Nisa'nın üzerindeki elbiseden başka mal varlığının olmaması, mağdur ve yaşlı olması şahitlerin ifadesi ile tespit edilmesi ile hakim tarafından iflasına hükmedilerek hapisten serbest bırakılmıştır(19 Haziran 1753)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 546, 10b/45).

2.4. Vakfın Gayrimenkulleri

Vakıf esasen bir para vakfı olmasına rağmen bilhassa vakıf parasının işletilmesi sırasında alacakların tahsili için borçluların rehin olarak gösterdikleri gayrimenkullerin borca takas edilmesi ya da satın alma işlemleri nedeniyle, zaman içerisinde gayrimenkulleri de oluşmuştur.

Dükkanlar

1) Uzunçarşı'da arsası Müslüman Mezarlığı'na ait bir ağda dükkanı bulunmaktadır (Temmuz 1704)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 528, 38a/176).

2) Kavuk imal edilen bir kavukçu dükkanı bulunmaktadır. Kavukçu Osman tarafından kiralanarak işletilen dükkan 23 Haziran 1790 tarihinde boşaltılmıştır. Aynı zamanda vakfa ait olup, Baltaoğlu tarafından kiralanarak işletilen Kahvehane de aynı tarihte mütevellî ve câbî tarafından mahkeme kanalıyla boşaltılmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 556, s. 265/211, 212).

3) 29 Mayıs 1848 tarihli sicil kaydında yer alan bilgilere göre, Kadı Hamamı yakınında, Keskinzâde Medresesi Vakfı'na ait arsa üzerinde yer alan Hoca Hanife Hanım'ın vakfına ait dükkanın yanında, vakfın bir dükkanı bulunmaktadır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 579, 24b/67).

4) Karahisâr-ı Sâhib Çarşısı'nda Mumhane Sokağı'nda bir dükkan arsası bulunmaktadır. Üzerindeki dükkan Mehmet Ağa'ya ait iken vefatı sonrasında mirasçıları 1457 kuruşa vakfa satmışlardır (12 Haziran 1883) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 612, s. 144/ 181).

Mahkeme Binası

17 Şubat 1851 tarihinde Karahisâr-ı Sâhib Mahkeme binası Hark-ı Kebîr Vakfı'na aittir. Söz konusu tarihte vakfın mütevellisi Süleyman Ağa tarafından mahkeme binasının eski selamlığı üzerine 12250,5 kuruş harcanarak bir oda yaptırılmıştır(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 580, 47b/196).

Arsalar

1) Vakfın Karahisâr-ı Sâhib'de Yağcılar Çarşısı'nda, bir tarafında Kasapoğlu Emin, bir tarafında Gümüşzâde Mehmed Ağa ve Keçeci Mustafa dükkanları ve diğer tarafında umumi yol bulunan bir dükkan yeri bulunmaktadır. Üzerindeki dükkan Sinanpaşa Mahallesi ahalisinden Genelizade Hacı Ali oğlu Abdurrahman Efendi'ye aittir. Abdurrahman Efendi'nin vefatı ile dükkan mirasçılarına kalmıştır (11 Mayıs 1880)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 607, 133b/ 352).

2) Vakfın Karahisâr-ı Sâhib'de Otpazarı Camii civarında bir arsası vardır. Bu arsanın üzerinde Hacı Yahya Mahallesi'nden Hacı İbrahim Efendi'nin bir mülk bakkal dükkanı vardır. Dükkanın yer kirası olarak vakfa her yıl 60 kuruş kira ödenmektedir (30 Ekim 1882) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 611, 38a/ 180).

3) Karahisâr-ı Sâhib Çarşısında Balık Hanı'nın yukarı kapısı ağzında vakfa ait bir dükkan yeri bulunmaktadır. Üzerinde Ermeni Ohannes oğlu Kigork'un terzi dükkanı bulunmaktadır. Söz konusu dükkandan yer kirası olarak vakfa yıllık kırk kuruş gelir gelmektedir (2 Aralık 1882) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 612, s. 172/ 224).

4) Vakfa ait Karahisâr-ı Sâhib'de Köprübaşı denilen yerde, bir tarafı Börekçi Yahya, bir tarafı Merdivencizade Ali Efendi Kahvehanesi ve iki tarafı yol olan bir arsa bulunmaktadır. Bu arsanın üzerinde altı helvacı dükkanı ve üzeri kahvehane olan mülk bir bina bulunmaktadır. Bu bina Helvacı Ahmet Ağa'ya ait olup vefatından sonra satılmıştır. Söz konusu arsadan vakfın yıllık yüz yirmi kuruş kira geliri bulunmaktadır (5 Ocak 1883) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 612, s. 40/ 57).

5) 13 Mayıs 1885 tarihli sicil kaydına göre, Vakfın Muhtablar Sokağı'nda bir arsası olup üzerinde şahısların mülkü olan bir bakkal dükkanı bulunmaktadır. Bu arsa dükkan sahiplerine mukataaya verilmiş olup gelir elde edilmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 614, s.49/68).

6) Vakfa ait Karahisâr-ı Sâhib çarşısında Dericiler Hanı karşısında bir arsa bulunmaktadır. Bu arsanın üzerinde Hacı Eyyüb Mahallesi'nden Ömer Ağa eşi Abdullah kızı Atike Hanım'a ait bir yağcı dükkanı bulunmaktadır (12 Kasım 1885)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 611, 103a/ 491).

7) Vakfa ait Otpazarı önünde bir arsa vardır. Bu arsanın üzerinde Hancıoğlu İsmail Hakkı Efendi'ye ait bir dükkan bulunmaktadır. Arsa İsmail Efendi'ye mukataalı olup yıllık 80 kuruş gelir getirmektedir(2 Aralık 1886)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 615, s.21/31).

8) Otpazarı Camii civarında vakfa ait bir arsa bulunmaktadır. Bu arsanın çevresinde Bıdıkoğlu Salih ve İsaefendizade Mehmet dükkanları ile Serçe (Çerçi) Turgut Tekkesi ile umumi yol bulunmaktadır. Arsanın üzerinde Yılanlıoğlu Mehmet Ağa (Ö.1270) ile kardeşi Ahmet Çavuş'un ortak mülk dükkanları yer almaktadır. Dükkan kirası olarak vakfa yıllık altmış kuruş kira ödenmektedir (10 Nisan 1888)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 616, 57b/ 170).

9) 2 Nisan 1889 tarihinde vakfın Uzunçarşı'da bir arsası olup üzerinde vefat etmiş olan Himmet oğlu Hacı Ali Ağa'nın mülk dükkanı vardır. Yer kirası olarak her yıl vakfa 84 kuruş ödenmektedir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 618, 8b/31).

10) Vakfa ait Karahisâr-ı Sahib Çarşısında Yemişçiler içinde bir tarafı Hacıosmanzade oğulları Hacı İsmail ve Hacı Ali Efendi dükkanı, bir tarafı Duhancıoğlu İsmail çocukları dükkanı, bir tarafı Kasap Mandaoğlu kahvesi ve bir tarafı umumi yol olan bir dükkan yeri bulunmaktadır. Arsanın üzerinde bulunan dükkan Esmâ Hanım'a aittir. Dükkan kirası olarak vakfa yıllık yüz kuruş ödenmektedir. Esmâ Hanım bu dükkanı, Sıdıka Hanım'a on bin kuruşa satmıştır(29 Ağustos 1890)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 618, 131a/ 418).

11) Vakfın, Kapanönü isimli mevkiide olup, üzerinde yirmi kuruş mukataalı, gayr-i Müslimlere ait dükkan olan bir arsası bulunmaktadır(16 Şubat 1906)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 637, s.119/134).

12) Vakfın, Karahisâr-ı Sâhib'de Uzun Çarşı'da Yağcılarıçi denilen yerde, bir tarafı Akosmanoğlu Kızı, bir tarafı Zülâli Camii ve Berber Ahmet dükkanı ile umumi yol olan bir arsası bulunmaktadır. Bu arsanın üzerinde Süleyman oğlu Nalband Musa'ya ait yanmış bir mülk han bulunmaktadır. Vakfın bu arsadan yıllık iki yüz kuruş geliri bulunmaktadır. Nalband Musa vefat etmiş ve han mirasçılarına kalmıştır (9 Mart 1885) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 611, 106b/ 507).

3. İsa Ağa Vakfı

Afyonkarahisar ahalisinden İsa Ağa tarafından 12000 akçe vakf edilmiştir. İsa Ağa, söz konusu parayı Hark Vakfı mütevellisine vermek üzere Hacı Bayram'ı vekil tayin etmiş ve parayı kendisine teslim etmiştir. Hacı Bayram da şahitlerin huzurunda parayı 22 Mart 1643 tarihinde mütevelliyeye teslim etmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 499, 26b/ 170).

4. Kadınana Su Yolu İçin Yapılan Vasiyetler

4.1. Ahmet kızı Atıka Vakfı

Aslen Demiryalayan Mahallesi ahalisinden olup İmaret Mahallesi'nde oturan Ahmet kızı Atıka, Demiryalayan Mahallesi'nde bulunan harap haldeki evinin satılarak 300 kuruşunun kendisine verilmesini, geriye kalan kısmının Hark-ı Kebîr'in para vakfına dahil edilmesini istemiştir. Elde edilecek gelirin vakıf işlerine harcanmasını vasiyet etmiş ve bunun için vakfın mütevellisi Ahmet oğlu Osman Hilmi Efendi'ye vekalet vermiştir(15 Haziran 1882) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 610, s.228/277).

4.2. Ekmekçi İbrahim Ağa Vakfı

Karaman Mahallesi Ahalisinden Süleyman oğlu Ekmekçi İbrahim Ağa hayatta iken vefat ettiğinde Hark-ı Kebîr Vakfı'na 500 kuruş verilmesini vasiyet etmiştir. İbrahim Ağa, vasiyetinden beş ay sonra vefat etmiş ve vefatından dört ay sonra da vakıf mütevellisi İbrahim Ağa'nın terekesinden söz konusu parayı almak üzere mahkemeye müracaat etmiştir. Ancak varisler bu vasiyeti inkar etmesi üzerine iki şahidin ifadeleri ile vasiyet ispat edilmiş ve terekeden paranın verilmesi varislere tenbih edilmiştir(12 Aralık 1897)(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 627, s.159/227).

4.3. Hacı Halil Efendi Vakfı

Hacı Mahmut Mahallesi sakinlerinden Ahmetzâde Hacı Ahmet oğlu Hacı Halil Efendi mahkemeye müracaat ederek vefat ettiğinde mirasından 500 kuruşun Hark-ı Kebîr Vakfı'na verilmesini vasiyet etmiştir. Aynı zamanda diğer vasiyetleri ile birlikte vasiyetini yerine getirmek üzere damadı Açıkgozzâde Mehmet oğlu Şerafeddin Efendi'yi vasi tayin etmiştir(11 Mart 1906) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 637, s.164/195).

4.4. Hacı Mehmet Vakfı

Nurcu Mahallesi'nden Hacı Hasan oğlu Hacı Mehmet 13 Ocak 1902 tarihinde hac için Hicaza gideceği sırada, kendisinin Hicaz'da vefat etmesi halinde terekesinden 500 kuruşun Hark-ı Kebîr Vakfı'na verilmesini vasiyet etmiştir. Hacı Mehmet'in Hicaz'da vefatı üzerine Hark-ı Kebîr Mütevellisi Hacı Mehmet Efendi mahkemeye müracaat ederek söz konusu parayı talep etmiştir. Ancak mirasçıların vasiyeti inkâr etmiş ve mütevelliden delil talep edilmiştir. Bunun üzerine şahitliği makbul iki kişinin vasiyeti doğrulamasıyla terekeden mütevelliyeye paranın ödenmesi tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 633, s.188/238).

4.5. Hacı Mustafa Vakfı

Nurcu Mahallesi'nden Hacı Hasan oğlu Hacı Mustafa 13 Ocak 1902 tarihinde hac için Hicaza gideceği sırada, kendisinin Hicaz'da vefat etmesi halinde terekesinden 500 kuruşun Hark-ı Kebîr Vakfı'na verilmesini vasiyet etmiştir. Hacı Mehmet'in Hicaz'da vefatı üzerine Hark-ı Kebîr Mütevellisi Hacı Mehmet Efendi mahkemeye müracaat ederek söz konusu parayı talep etmiştir. Ancak mirasçıları vasiyeti inkâr etmiş ve mütevelliden delil talep edilmiştir. Bunun üzerine şahitliği makbul iki kişinin vasiyeti doğrulamasıyla terekeden mütevelliyeye paranın ödenmesi tenbih edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 633, s.189/239).

4.6. Hacı Ömer Ağa Vakfı

Aslen Çobanlar Köyü'nden olup Medli Mahallesi'nde oturan Aşıkogulları sülalesinden Osman oğlu Hacı Ömer Ağa vefatı sonrasında gerçekleştirilmek üzere muhtelif hizmetlere tahsisatlar yapılmak üzere vasiyette bulunur iken 1000 kuruşun da Hark-ı Kebîr Vakfı'na verilmesini vasiyet etmiştir(7 Ağustos 1905) (BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 636, s. 220/288).

4.7. Nalbant Hacı İbrahim Ağa Vakfı

Kayadibi Mahallesi'nden Mûsâ oğlu Nalband Hacı İbrahim Ağa vefatından iki yıl önce (Nisan 1863 tarihinde), vefatı sonrasında malından 30 bin kuruşun ayrılarak vakfedilmesini istemiş ve damadı Ahmet Efendi oğlu Seyyid Mehmet Efendi'yi vasî tayin etmiştir. Bu paranın 3 bin kuruşunu, Hark-ı Kebîr Vakfı'na ilave olunmak üzere mütevellisine verilmesini vasiyet etmiştir(Karazeybek, M., Polat, Z. ve İlgar, Y., 2005, s. 367). İbrahim Ağa'nın vefatı sonrasında düzenlenen 15 Mart 1865 tarihli tereke kaydında da vasiyeti gereği 3000 kuruşun Hark-ı Kebîr Nükûd Vakfı'na ilave edileceği kaydedilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 590, 32b/ 139). Terekenin düzenlenmesinin hemen ardından, aynı gün kadı tarafından vasiyetin yerine getirilmesi kararı verilmiştir(Karazeybek vd., 2005, s. 367).

4.8. Seyyid Hacı Mehmet Ağa Vakfı

Hacı Evtal Mahallesi'nde oturur iken vefat eden tüccardan Ali oğlu Seyyid Hacı Mehmet Ağa hayatta iken vefatı sonrasında tesis edilmesini vasiyet ettiği vakfın mütevelliliğine Seyyid Hâfız Ahmet Cemâlî Efendi'yi tayin etmiştir. Ahmet Cemâlî Efendi vasiyeti yerine getirerek 30 Ocak 1854 tarihinde vakfı tesis etmiştir. Vasiyet gereğince Taşlıdere Mevkii'nde buluna bir dönüm miktarı bağ ile Hacı Evtal Mahallesi'nde bulunan yağhane satılarak elde edilen 3500 kuruş vakfedilmiştir. Onu on bir buçuk hesabıyla işletilecek olan paranın 500 kuruşunun geliri Hark-ı Kebîr'in yollarının bakım, onarım, yenileme ve temizlik işlerine tahsis edilmiştir(BOA., MŞH.ŞSC.d. Afyon 578, s.179/273).

5. Kadınana Suyu Vakıfları ve Afyonkarahisar Şehri

Kadınana suyu, XVI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak günümüze kadar Afyonkarahisar halkının su ihtiyacının karşılanmasına hizmet eden bir kaynak suyudur. Bu suyun aralıksız olarak şehre akmasındaki en önemli unsur ise vakıflardır. Söz konusu suyun kanallarının bakım ve onarımı için ilk ve en önemli vakıfları kuran kişinin Selçuklu hanedan sülalesinden gelmesi Afyonkarahisar halkının sempatisini celp etmesine katkı yapsa gerektir. Diğer taraftan şehirde birçok mahallenin su ihtiyacının bu kaynaktan karşılanması mahallelerde yaşayan kişilerin günlük hayatının vazgeçilmez parçası haline gelmesine sebep teşkil etmiştir. Dolayısıyla kadını ve erkeği ile herkesin hayatının parçası olmuştur. Dolayısıyla su yollarında meydana gelen bir problem aynı gün insanlara yansımaktadır. Bu durum herkesin söz konusu suyun problemsiz olarak şehre akmasında çok duyarlı davranmalarına sebep olmuştur. Vakfın idaresinin belirlenmesinde halkın iradesinin belirleyici olması da buna katkı sağlayan bir başka unsur olmuştur. Suyollarının bakım ve onarımına mevcut gelirlerin yetmeme kaygısı çekenler ile çok sayıda insana faydalı olma saikiyle hareket eden kadın veya erkekler bu su yollarının vakıflarını vasiyetler ve müstakil yeni kurdukları vakıflarla desteklemişlerdir. Bir diğer husus büyük sermayeye sahip olan su yolu vakfının krediye ihtiyaç duyan esnaf veya sıradan insanların ihtiyaçlarını karşılaması çok sayıda insanın doğrudan vakıf ile iş ilişkisini beraberinde getirmiştir. Velhasıl hem kadınana suyu hem de kadınana su yolu vakıfları Afyonkarahisar halkının neredeyse tamamının hayatının bir şekilde parçası olmuş ve Afyonkarahisar ahali söz konusu su ve su yollarına sahip çıkmış ve desteklemişlerdir.

Sonuç

Afyonkarahisar Kadınana Suyunun asıl kaynağı, Merkeze bağlı Kışlacık Köyü yakınlarında dağdan çıkmaktadır. Bu kaynak suyu, taştan yapılan ve Hark-ı Kebîr adı verilen bir kanal ile Afyonkarahisar şehrine getirilerek muhtelif çeşmelerde halkın hizmetine sunulmuştur.

Başlangıçta tek bir kaynaktan çıkan su zamanla ihtiyacın artması ile çevredeki muhtelif kaynak sularının da katılması ile güçlendirilmiştir. Söz konusu su yüzyıllarca Afyonkarahisar şehri halkına hizmet vermiş ve günümüzde hala hizmet vermeye devam etmektedir. Su kanalının Selçuklular döneminde Bedreddin Gühertaş tarafından ilk defa yaptırıldığı ve daha sonra halk tarafından Kadınana olarak isimlendirilen, Selçuklu hükümdarı III. Alaeddin Keykubat'ın kızlarından biri tarafından taştan yeniden yaptırıldığı ve bu sebeple de Kadınana Suyu olarak anıldığına dair rivayetler yer almaktadır. Ancak yaptığımız çalışmalar sırasında mühimme defterlerinden elde ettiğimiz bilgiler, bu kanalın yapımının ilk defa 1560'lı yıllarda Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından başlatıldığına işaret etmektedir. 1565 yılında Ali Paşa'nın vefatından sonra da çalışmalar devlet merkezinden gönderilen emirlerle devam ettirilmiştir. Kanalın yaptırılmasından sonra 1575 yılından önceki bir tarihte Hark-ı Kebir denilen kanalın bakım ve onarımı için ilk vakıf Gülşirin Hatun isminde bir kişi tarafından Afyonkarahisar şehrinde Otpazarı mevkiinde on iki dükkanın vakf edilmesi ile oluşturulmuştur. Gülşirin Hatun, ulaştığımız bilgiler neticesinde oluşan kanaatimize göre III. Alaeddin Keykubat'ın Afyonkarahisar şehrine gelen kızlarının birinin neslinden, Germiyanoglu kızı olup halk arasında Kadınana olarak bilinen ve aynı zamanda suya da adı verilen kişi olmalıdır. Kadınana olarak meşhur olan bu kişi daha sonra su kanalının bakım ve onarımı için tesis edilen en önemli vakıf olan Hark-ı Kebir Vakfı'nın da kurucusudur. Söz konusu vakıf 1575'ten sonraki bir tarihte tesis edilmiş olup başlangıçta güçlü bir para vakfı olarak kurulmuştur. Ancak zamanla vakfın parasının işletilmesi ile ilişkili olarak muhtelif gayr-i menkulleri de oluşmuştur. Hark-ı Kebir Vakfı sahip olduğu önemli ölçüde nakit para ile Afyonkarahisar şehri ve şehre yakın köylerde yaşayan ticaret erbabı ya da sıradan insanların nakit para ihtiyacını karşılayan önemli bir finans kurumu olarak da yüzyıllarca hizmet görmüştür. Hark-ı Kebir Vakfı'na başka kişiler tarafından da nakit para ilavesi yapılır iken aynı zamanda bir çok kişi tarafından Kadınana su yolu için vefatları sonrasında Hark-ı Kebir Vakfı'na ilave edilmesi ya da su yolunun bakım ve onarımı için harcanmak üzere vasiyet yolu ile nakit para vakfedilmiştir. Söz konusu vakıflar, 1925 yılında "Kadınana Suyu Türk Anonim Şirketi"nin kurulmasına kadar Kadınana Suyunun yüzyıllarca Afyonkarahisar halkına hizmet sunmasını sağlayan en önemli unsur olmuştur.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.), Sadaret Mektubi Kalem (A.MKT.) 89-81.

BOA., Mühimme Defteri (MD.) 5, 6, 23.

BOA., Meşihat Şeriye Sicili Defteri (MŞH. ŞSC., d.) Afyon 499, 500, 502, 503, 509, 515, 516, 517, 519, 520, 521, 522, 523, 524, 525, 526, 527, 528, 530, 546, 551, 552, 554, 556, 560, 561, 566, 569, 578, 579, 580, 581, 583, 585, 590, 591, 592, 594, 597, 607, 610, 611, 612, 614, 615, 616, 618, 623, 627, 633, 636, 637, 639, 650

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-ı Kadime Arşivi Tapu Tahrir Defteri (TKG.KK.TTd.) 575.

Araştırma ve İncelemeler

Afyoncu, E. (2009). Semiz Ali Paşa (C. 36, ss. 495-496). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.

Akkoyun, T. (1997). *Ömer Fevzi Atabek ve Afyon vilayeti tarihçesi*. Afyonkarahisar Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.

- Akkoyun, T. (1999), Afyonkarahisar'ın kadınaneları. *Tarih ve Toplum*, 31 (183), 66-69.
- Apaydın, H. Y. (2000). İne. (C. 22, ss. 283-285). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Aygen, M. S. (1986). *Afyon'daki Kadınana*. Afyon: Türkeli Yayınları.
- Bayındır, A. (1992). Bey' bi'l-vefâ (C. 6, ss. 20-22). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Hacıgökmen, M. A. (2011). I. Alaeddin Keykubat dönemi emirlerinden atabey Bedreddin Gühertaş (Gevhertaş) (d. ?-Ö.1262). *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 30 (50), 119-136. doi.org/10.1501/Tarar_0000000498.
- Hızal, İ. (1986). Afyonkarahisar su yolları. *Beldemiz (Afyon)*, 6, 3-5, 30.
- Karazeybek, M. (2019), Afyonkarahisar kadınana suyu. İ. Akar (Ed.).VIII. uluslararası Afyonkarahisar araştırmaları sempozyumu bildiri kitabı (5-7 Nisan 2018) içinde (ss. 45-54), Afyonkarahisar Belediyesi Yayını.
- Karazeybek, M., Polat, Z. ve İlgar, Y. (2005). *Afyonkarahisar vakıf eserleri I merkez*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayını.
- Kaya, S. (2007), XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda kredi ilişkilerinin hukuki boyutu. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, 3 (Bahar), 13-41.
- Kurt, İ. (2005). *Para vakıfları nazariyat ve tatpikat*. İstanbul: İSAV Yayınları.
- Özcan, T. (2003). *Osmanlı para vakıfları Kanuni dönemi Üsküdar örneği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özgüdenli, O. G. (2012). Vakfiye (C. 42, ss. 465-467). Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.
- Özkılınç, A., Coşkun, A., Çalık, S., Karazeybek, M., Sivridağ, A. ve Yüzbaşıoğlu, M.(Yay. Haz.). (1993). 438 numaralı muhâsebe-i vilâyet i Anadolu defteri (937 1530) I Kütahya Karahisâr ı Sâhib, Sultan-önü, Hamîd ve Ankara Livaları (Dizin ve Tıpkıbasım), Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını.
- Öztürk, N. (1995), Türk yenileşme tarihi çerçevesinde vakıf müessesesi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Şahin, G. (2001). *Karahisâr-ı Sâhib'de sosyo-ekonomik yapı (1684-1686)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- Turan, M. F. (2015). Bey' bi'l-vefâ ve bey'ü'l-İne ile mukayeseli olarak günümüz repo işlemlerinin fikhî boyutu. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 14 (27), 117-146.
- Yıldırım, M. Z. (2003). *Karahisâr-ı Sâhib Sancağı'nın idârî, sosyal ve ekonomik yapısı (1720-1750)* (Yayımlanmamış doktora tezi), Ankara Üniversitesi. Ankara.
- Yörük, D. ve Akbaş, E. (2022). *Osmanlı toplumunda borç ve kredi kullanımı Konya örneği (1500-1645)*. Konya: Palet Yayınları.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarına aittir.